

دیوانی حەسرەت

(مەلا شێخ محەمەدی خەڵووزە)

کۆکردنەوە و ساخکردنەوەی: سەباح مەلا عەبدولا

ڕووبەرگ: سـروە نیکـخا

پەخشانگا: ئەوین_مەریوان

ژمارەی ستانداردی نێونەتەوەیی کتێب: ١-٤-٩٢٩١٤-٦٠٠-٩٧٨ (ISBN)

نۆرە و کاتی چاپ: یەکەم، پاییزی ٢٧١٣

هەژمار: ١٠٠٠ دانە

ناوەندی چاپ و بڵاوکردنەوەی ئەوین: مەریوان، کۆتایی شەقامی مەرنۆخ

٠٩١٨٧٧٥٤٤٠٤ — ٠٨٧٥ ٣٢٢٦٦٦٤

www.gwinbook.com

سرشناسه: نیک‌خواه، صباح، ۱۳۵۶ _ گردآورنده.

عنوان و پدیدآورنده : دیوانی حەسرەت مەلا شیخ محەمەدی خەلووزە/کو کردنەوە و ساخکردنەوەی: سەباح مەلا عەبدولا.

مشخصات نشر: کردستان؛ مریوان، ئەوین، ۱۳۹۲.

مشخصات ظاهری: ۷۲ ص. شابک: ۱-۴-۹۲۹۱۴-۶۰۰-۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی: فیپا.

یادداشت : کردی. موضوع: شعر کلاسیک کردی_مجموعەها. شناسه افزوده: نیکخواه، سروه: طرح جلد.

ردەبندی کنگره: ۲۷۵۶PIR/س۱۳۹۱۷۴۳ ۹۳ن ردەبندی دیویی: ۸فا۹/۲۱۰۸

شماره کتابشناسی ملی : ۲۸۵۹۶۵۳

دیوانی حەسرەت

مەلا شێخ محەمەدی خەڵووزە

کۆکردنەوە و ساخکردنەوەی:

سەباح مەلا عەبدوڵا

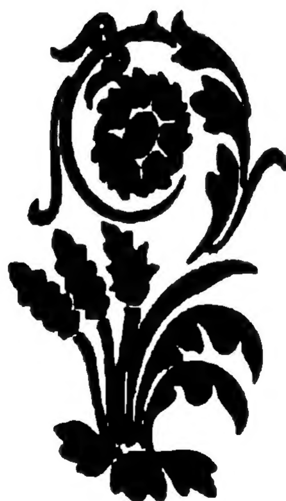

مەریوان، ئەوین، ۱۳۹۲

سپاس بۆ

کاک ئومێد کەریمیان

کە لە سەر ئەرکی بەڕێزیان ئەم کتێبە بە چاپ گەیشت.

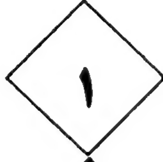

ناوەرۆک

پێشکەشە بە:

- «باوکم» کە لە بەر ڕۆشنایی کتێبخانەکەیدا: «کوردی» و «خوێندنەوە» و «نووسین» فێربووم.
- گیانی پاکی هاوڕێ و زاوام «مامۆستا ئەنوەر هوژەبری» کە هەرگیزاو هەرگیز گڵ ناتوانێ مەیلبڕی ناو و یادی بەرزی بێت.

سەباح

پێشەكی

دەستپێک:

١ـ کەشکۆل و بەیازەکان لەگەڵ ئەوەدا کە خەزێنەی ئەدەبی و سەرچاوەن بۆ ناسین و بەئاگابوونمان لە شاعیران و بەرهەمەکانیان؛ لە بواری مێژوویی و شوناسی نەتەوییشدا بایەخ و گرنگییەکی حاشا هەڵنەگریان هەیە. هەر کامە و بەردێکە لە کۆشکی مێژووی پێگەیشتن و زانیاری ئەمڕۆماندا، کانێکی دەوڵەمەندی فەرهەنگ و کەلەپوورمانن و شیاوی ئەوەن کە وەک کەرەستەی خاو بۆ ڕاڤەی ورد و بابەتیانە بخرێنە بەردەستی پسپۆڕان و نەوەی دواڕۆژ.

کەمتەرخەمی‌کردن لە هەڵگرتن و پاراستنیاندا بووە بە هۆی فەوتانی زۆربەی هەرە زۆریان: یان دڵۆپە و شوێنی شێدار دایڕزاندوون یان بوون بە خۆراکی سیسرک و مشک، یا لە شەڕ و دەربەدەریدا بە یەکجاری لەناوچوون. بۆ نموونە تەنیا لە سەدەی بیستەمدا شەڕی ڕووس، شەڕی عەشایری، شەڕی ئێران ـ عیراق و... دەیان دێی کوردستانیان کاول کرد و لە ڕووی جوگرافیادا سڕانەوە.

جیا لەمانەیش ڕەنگە لە ئەژمار نەیەن ئەو پەرتووک و بەڵگەنامە و دەستنووسانەی باوباپیرانمان کە بران بۆ دەرەوە یان ئەگەرچی لە بەڵا و نەهامەتییەکانی ڕۆژگار قوتار بوون و تا ئێستەیش ماونەتەوە؛ بەڵام لە سووچی کتێبخانە گشتی و تایبەتییەکان و کون و قوژبنی گەورە ماڵاندا، خەریکە ئەپرتووکێن و لە لێنەپرسینماندا زیندەبەچاڵ ئەکرێن.

هەڵبەت نابێ ئەوەیش لەبیربکەین کە لە بەرانبەر کەسانی بێ‌دەرەوەست و بازرگانانی فەرهەنگی و ئەو زرقەڵەمانەی کە چاوی تەماحیان بڕیوەتە ئەم چەشنە ناسەوارانە و هەر خەمی خۆیان و گیرفانی نامۆبارەکیانە؛ زۆرن ئەو سەربازە ونانەی کە ئەویندارانە وەک «بەڵگەنامەی گەشەپێدانی فەرهەنگ و کەلەپووری ڕەسەنی کوردی» لێیان ئەڕوانن و بە ئەرکی سەرشانی خۆیانی دەزانن کە بە شێوازی سەردەمیانە بیانپارێزن و نەهێڵن ئەو سامانە نەتەوەییانە لەناوبچن.

٢ـ لە هەگبەی کەشکۆل و بەیازەکانەوە و پەراوێزی هەندێ لە کتێبە دەستنووسەکان و تەنانەت لە ناو کاسێتە شێعر و لە بیر و زەینی هەندێک لە پیرەکاندا، شێعری وامان بەر چاو و گوێ دەکەوێت کە لە مێژووی تۆمار کراوی ئەدەبیماندا نموونەیان کەمە و حەیفە خوێنەری کورد لە بۆن و بەرامەیان بێبەش

بووە. شاعیری وامان لێ ئاشکرا دەبێت کە شان ئەسوون لە شاعیرە گەورەکانمان و جێی داخە کە ناونیشان و ناوبانگیان نەزانراوە.

بەو هیوایەی کە لە سای هیمەتی خەمخۆرانی زمان و ئەدەبی کوردییەوە، دیوانی ئەو شاعیرانەی کە تا ئێستا نەناسێنراون یاخۆ تاکوتەرا و پرژوبڵاو شیعرەکانیان بینراوە و بیستراوە، کۆبکرێنەوە و هەر کامیان ببێ بە خاوەنی دیوانی خۆی...

٣ـ لەگەڵ بیستن و بینینی ناوی «خەڵووزە»دا چەند شیعرێک و دوو شاعیر دێن بە زەیندا: میرزا ڕەشید «فەقێ خەڵووزی» و مەلا شێخ محەمەدی خەڵووزە «حەسرەت» بەڵام بە سنووربەندییەکی لێڵەوە لە نێوانیاندا.

سەبارەت بە فەقێ خەڵووزەیی لە کتێبی «شاعیرە ناو ونبووەکانی کورد»دا هاتووە: «میرزا ڕەشید خەڵکی دێی خەڵووزەی ناوچەی مەریوانە، بە فەقێ خەڵووزەیی ناوی دەرکردووە، خوێندنی لە لای مەلا ئەحمەدی باوکی مەلا کاکە حەمەی ناری تەواو کردووە، لە سەرەتای سەدەی چواردەهەمی کۆچیدا لە دنیا دەرچووە.»[١]

تا ئەو جێیەی من بزانم، تەنیا ئەو پێناسە کورتە و دوو شیعری فەقێ لە بەردەستدایە: بەیتی بەناوبانگی «قەڵای خاو» کە لە زۆر سەرچاوەدا هاتووە[٢] و پیرەمێردیش کردوویەتیەوە بە سۆرانی [دەقەکەی هەورامییە] هەروەها پارچە شیعرێکی دیکەی بە ناوی «ڕەعنای گوڵپەیکەر» کە مامۆستا محەمەدعەلی قەرەداغی بڵاوی کردوەتەوە.[٣]

هیوادارم ئەم هەوڵەم سنووری شیعری ئەم دوو شاعیرە لە یەکتر جیابکاتەوە و ئەو ڕۆژە بێت کە سامانی ئەدەبی فەقێی خەڵووزەیش کۆبکرێتەوە و بکەوێتە بەردەستی نەتەوەکەی.

---

١ ـ شاعیرە ناو ون بووەکانی کورد، عەلی کەمال باپیر، چاپخانەی راپەرین، سلێمانی ١٩٧٣، ل ٢٥

٢ـ قەڵای خاو یەکێکە لە ئاسەوارە دێرینەکانی ناوچەی مەریوان. قەڵایەکی ستراتیژیکی خان ئەحمەد خانی کوڕی هەڵۆ خانی ئەردەڵان بووە. شیعری قەڵای خاو کە وتووێژێکی خەیاڵییە لەگەڵ ئەو قەڵایەدا، بە «فەقێ قادری هەمەوەند»یشەوە نیسبەت دراوە. لە دیوانی ئەم شاعیرەدا کە لەلایەن مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس و فاتیح عەبدولکەریمەوە ساڵی ١٩٨٠ چاپ کراوە، دان نراوە بەوەدا کە لە هەندێک شوێندا ئەم شیعرە دراوەتە پاڵ «فەقێ خەڵووزی»

٣ ـ کەشکۆڵی کەلەپووری ئەدەبی کوردی، بەرگی پێنجەم، محەمەد عەلی قەرەداغی، بڵاوکراوەی ئاراس، چاپی یەکەم، هەولێر ٢٠٠٢، ل ١٨٠ و ٢٣٠

کورتەیەک لە ژیانی حەسرەت:

مەلا شێخ محەممەدی خەڵووزە کە نازناوی شیعری «حەسرەت»ە کوڕی شێخ عەلی کوڕی شێخ فەتاحی کوڕی شێخ محەمەدی کوڕی شێخ ڕەزای کوڕی شێخ ئەحمەدی بێلووە. لە بنەماڵەیەکی زانا، ناودار و ئەهلی تەریقەت، لە کۆتایی سەدەی نۆزدەی زایینیدا لە گوندی بێلووی مەریوان چاوی بە ژیان هەڵهێناوە.[1]

لە خزمەتی زانا و ئەدیبی بەناوبانگ کاکە حەمەی بێلوو «مامۆستا ناری»دا ئیجازەی مەلایەتی وەرگرتووە و چووەتە ئاوایی خەڵووزە. لەوێ سەرەڕای مەلایی، جوتیاری و ئاشەوانیشی کردووە.[2] دوای کاول بوونی خەڵووزە لە ئاکامی شەڕی عەشایری لە ١٩٤٥ی زایینی/١٣٢٤ی هەتاویدا، بووە بە مەلای گۆخڵان (پێنجوێن) و تا کۆتایی تەمەنی پڕ حەسرەت و پەژارەی [١٩٥٩/٩/٢٠ز ـ ١٣٣٨/٦/٢٨هـ] لەوێ ماوەتەوە و گڵکۆی پیرۆزیشی هەر لەوێیە.

لە دوای کۆچی دوایی شێخ ڕەزای دەرەوەران (براگەورەی حەسرەت) مەلا شێخ محەممەد براژنی خۆی واتە خاتوو ئاسیەی کچی شێخ مارفی شێخ عەلی

١ـ دەستنووسێکی حەسرەت لە ماڵی شێخ عەبدوڵای شێخ حەسەنی ڕاوگان (برازازای حەسرەت)دایە کە ڕەچەڵەکی خۆی تێدا بەمجۆرە نووسیوەتەوە: هذا نسب اقل السادات سید محمد ابن سید علی ابن سید فتاح ابن سید محمد ابن سید رضا هەنگەژاڵیابن سید احمد مریوانی ابن سید علی دۆڵپەمووییی ابن سید محمد نۆدێیی ابن سید علی وەنێنە ابن بابارسول بەرزنجی ابن سید صیدی ابن سید رسول ابن سید قلندر[لە کتێبی «بنەماڵەی زانیاران» لەم بەیتەدا ناوی «سەید عەبدولسەیدی بەرزنجی» هاتووە] ابن سید عیسی أحدب ابن سید حسین ابن سید بایزید ابن سید عبدالکریم ابن سید عیسا بەرزنجی ابن سید باباعلی همدانی ابن سید یوسف ابن سید منصور ابن سید عبدالعزیز ابن سید اسماعیل ابن امام موسی کاظم ابن امام جعفر صادق ابن امام محمد باقر ابن امام زین‌العابدین ابن امام حسین شهید رضی‌الله تعالی عنه ابن امیرالمومنین اسدالله الغالب حضره علی کرم‌الله وجهه و قرەالعین و فرزند دلبند حضره خیرالنساء اعلی فاطمه الزهرا و هی بنت محمد المصطفی صلی‌الله علیه و علی آله و صحبه و سلم. قلمی شد در یوم ١ شنبه ٨ رمضان المبارک سنه ١٣٧١ هـ

٢ـ محەمەد بەگی خاو و مەحموود خانی کانی‌سانان سێ دانگی ئاشە بەردینەیەکیان لە خەڵووزە پێداوە. هەروەها زەوی و زارێکی زۆریش بە ناوی «کانی بەرد» تەنانەت ویستوویانە نیوەی گوندی خەڵووزە کە ملکی ئەوان بووە، بیدەنێ بەڵام خۆی قەبووڵی نەکردووە.

کۆلان ئەخوازێت و سەرپەرشتی برازاکانی: خاتوو سەکینە و شێخ حەسەن ئەگرێتە ئەستۆی خۆی و هاوکات باوک و مامیش بووە بۆیان. بەرهەمی ئەم زەواجەیش، چوار منداڵ بووە بە ناوەکانی: مەحموود، ئەمنە، زبە و عەلیێ.

لە پاش کۆچی دوایی خاتوو عاسە، لەگەڵ خاتوو خەجیج (خەدیجە ئەحمەد ڕۆستەم، ١٩٨٢-١٩٢٩/١٣٦٠-١٣٠٧) کە قازی ڕەحیم[1] «حەقدار» و ئامۆزای بووە، ژیانی دووهەمی هاوسەری پێکهێناوە. بەڵام منداڵیان نەبووە.

سەرەڕای چەرمەسەری و کەمدەرەتانی، ماڵی حەسرەت بۆ بنەماڵەی شێخ حسەینی کوڕی شێخ شەمسەدینی هەنگەژاڵیش (هاوسەری خاتوو سەکینەی برازای حەسرەت) ماڵە باوان بووە و شێخ حسەینی هێناوە بۆ خەڵووزە و لە ئاشەکەی خۆیدا دایمەزراندووە، کاتێکیش کە جوانەمەرگ بووە، منداڵەکانی واتە شێخ سەعید و شێخ محەمەد و شێخ عەلی هەسەناوڵەی پێگەیاندووە.

تاقە کوڕەکەی حەسرەت واتە شێخ مەحموودی حافز لە منداڵیدا تووشی ئاوڵە بووە و پاش ململانێیەکی سەخت لەگەڵ مەرگدا، هەر دوو چاوی لەدەستداوە. ئەگەرچی کوێرێکی زەین ڕۆشن؛ بەڵام ڕەنگە ئەمە هۆکاری سەرەکی بووبێ بۆ ئەوەی کتێب و شیعرەکانی حەسرەت پارێزەرێکی ئەوتۆی نەبێ و پرژوبڵاو ببێتەوە.

حەسرەت لە تەمەنی کامڵیدا و هێشتا بەخۆوە بووە کە بە نەخۆشینی میز گیران [پرۆستات]ەوە تووش بووە و لە کەرکووک نەشتەرگەری بۆ کراوە. بەڵام بە هەر هۆیەکەوە، نەشتەرگەرییەکەی سەرکەوتوو نەبووە و نۆ ساڵ و چوار مانگی ئاخری ژیانی پاش ئەو نەشتەرگەرییە، بە یەکجاری کەوتووەتە ناو جێگە و خاتوو خەجیجی هاوسەری نەیهێشتووە تەنانەت بۆ یەک ڕۆژیش بێدەستنوێژ

١ـ قازی ڕەحیم (مەلا ڕەحیمی قازی) خەڵکی گلە لە سەرشیوی مەریوان، لە سەردەمی دەسەڵاتداری حەمەڕەشید خاندا قازی سەقز و بانە بووە، لە کۆماری کوردستانیشدا بەشدار بووە، لە کانیسانان، دارۆخان، قشلاخ و ساوجیدا مەلا و مودەڕیس بووە، لە پێنجوێن و سەیدسادقدا وێڕای مەلایەتی مامۆستای قوتابخانەیش بووە و لە سەیدسادق کۆچی دوایی کردووە.

حەسرەت و قازی رەحیم وێڕای ژنبەژنی: خاتوو خەجیج_حەسرەت، خاتوو زبەی کچی حەسرەت_مەلا عوسمانی کوڕی قازی رەحیم؛ دۆستایەتیەکی نزیکیشیان پێکەوە بووە.

بێت. دڵسۆزی و خزمەتگوزاری ئەو فریشتەیە بە شێخ محەمەدی حەسرەت لە وشەدا ناگونجێ و زوان کۆڵە لە دەربڕینی..

مەلا شێخ محەمەدی خەلووزە پیاوێکی بەهرەدار، جوانچاک، ڕەوشت بەرز، ئایین پەروەر بووە و تەنانەت کەراماتی لێدەگێڕنەوە. لە هەمان کاتیشدا شۆخ و نوکتەباز بووە و زۆرێک لە قسە نەستەق و نوکتە خۆشەکانی هێشتا لە بیر و زەینی کەس گەلێکی زۆر لە خاومیراوا و شلێردا ماوەتەوە و دەماودەم دەگەڕێت. لە ناو هەموو چین و توێژەکانی خەڵکدا بەڕێز و خۆشەویست بووە و ئەویش لە بەرانبەردا بە بێ تەماح و بەو پەڕی وەفا و حورمەتەوە لەگەڵ هەموو لایەکدا پەیوەندی گەرموگوڕی بووە.

مخابن زۆربەی هەرە زۆری شیعر و هۆنراوەکانی حەسرەتی شاعیر بە هۆی چەند ڕووداوێکی تاڵەوە لەناوچوون.

بنەماڵەی حەسرەت:

ئەگەرچی چەند پشتێکی ئەم لقەی "ساداتی بەرزنجی" لە بێلووی مەریوان و بەرلەوەتر لە هەنگەژاڵی بانەدا بوون؛ بەڵام ڕەچەڵەکیان دەگاتەوە دۆڵەپەموو و ئەوانیش دەچنەوە سەر نۆدێییەکان و لە ئاکامدا بەرزنجەی زێد.

ناونیشان و شەجەرەی ئەم بنەماڵەیە لە شێخ ئیسماعیلی موحەدیسی کوڕی ئیمام موسای کازمەوە، کوڕاوکوڕ تا دەگاتە شێخ محەمەدی کوڕی شێخ ڕەزای هەنگەژاڵ کە باپیرە گەورەی حەسرەت بووە؛ لە کتێبە بەنرخەکەی مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس «بنەماڵەی زانیاران»دا ٨٥ لاپەڕەی پێوە تەرخان کراوە.[١] دیارە ئەگەر بن ئامۆزا و پەلوپۆکانی تری ئەم بنەماڵەیەی بهاوێژینە سەر، دەیان لاپەڕەی دیکەیش دەگرێتەوە. واتە زیاتر لە حەوت یەکی سەرجەم کتێبەکە تایبەتە بە باس و خواس و ناساندنی دەیان و بگرە سەدان زانا، پیاوچاک، ڕابەری تەریقەت، عارف و کەسێتی ناوداری ئەم بنەماڵەیە.

١ـ بنەماڵەی زانیاران، مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس، چاپی یەکەم، بەغدا ١٩٨٤، لاپەڕەکانی ٢٥٧ تا ٣٤٢

سەبارەت بە شێخ ڕەزای هەنگەژاڵ و باوکی واتە: شێخ ئەحمەدی بێلوو کوڕی شێخ عەلی‌یە کۆسەی دۆڵپەموو (پشتی چوارەم و پێنجەمی حەسرەت) بە پێچەوانەی نووسینەکەی مامۆستا، ئەم بنەماڵەیە بۆچوونێکی جیاوازیان هەیە.

لە لاپەڕە ٣٤٢ی بنەماڵەی زانیاران، لە باسی «شێخ ئەحمەدی کوڕی شێخ عەلی‌یە کۆسەی دۆڵپەموو»دا هاتووە:

«ئەم شێخ ئەحمەدە لە دۆڵ‌پەموو لە دایک بوەو، خوێندوویەو بوە بە زانایەکی بەرزی بەڕێز، هەروا لە خزمەتی باوکیشیدا خەریکی تەریقەت بووە هەتا پێگەیشتوە، جا لە دۆڵ‌پەمووەوە چوە بۆ دێی (بێلو)ی سەر بە مەریوان و لەوێ دانیشتووە. .. بەلام شێخ ڕەزای کوڕی شێخ ئەحمەد چوە بۆ دێی (هەنگەژاڵ)ی سەر بە (بانە)و لەوێ دانیشتوەو هتد»

خوالێخۆشبوو شێخ عەبدولای ڕاوگان (برازازای حەسرەت) ئەم باسەی بەمشێوە بۆم گێڕایەوە: «شێخ ئەحمەد پیاوخوا و زانایەکی ناوداری سەردەمی خۆی بووە، لە هەنگەژاڵدا خاوەنی تەکیە و دیوەخان بووە، بە سەردانێک هاتووە بۆ مەریوان. خەلک و مالیک و بەگزادەکانی مەریوان داوایان لێ‌کردووە کە لە ناویاندا بمێنێتەوە و زۆرێک تکایان کردووە کە نەڕواتەوە بۆ بانە. کە شێخ ئەحمەد دەعوەتەکەیانی قەبوڵ کردووە، سێ دانگی «بێلوو»یان داوەتێ و ماڵ و تەکیەیان بۆی کردۆتەوە و ئیتر لەوێ ماوەتەوە. شێخ ڕەزای کوڕیشی وەک جێگەداری باوک تا کۆتایی تەمەنی هەر لە هەنگەژاڵ بووە بەلام وەسیەتی کردووە کاتێک کە مرد، بیبەنەوە بۆ باوەشی باوکی. لە پاش کۆچی دوایی شێخ ڕەزا و هێنانەوەی تەرمەکەی بۆ بێلوو؛ هەموو بنەماڵەکەیان لە بێلوو یەکانگیر بوون و تا چەند وەچەیەک لەوێ ماونەتەوە.»

هەر چۆنێک بێت، گلکۆی ئەم باوک و فرزەندە لە بێلوودایە و ئەو بەشەی گۆڕستانی ئاوایی بێلوو کە ئەم دوو بەڕێزە و چەند کەسێکی‌تری بنەماڵەکەیانی تێدا

ئەسپەردە کراوە، بە «زیارەتەلانی و شێخ ئەحمەد و شێخ ڕەزای بێلوو» بەناوبانگە و لە لای خەڵکی دەوروبەر یەکجار پیرۆزە.[١]

لە کۆتایی سەدەی نۆزدەهەم و لە سەردەمی ژیانی شێخ فەتاحدا (باپیری حەسرەت) ئەم بنەماڵەیە نیوەی ملکەکەیان فرۆشتووەتەوە بە بەگزادەکانی بێلوو. پاشان شێخ ئەحمەدی کوڕی شێخ فەتاح (مامەی حەسرەت) کە کەسێکی ئازا و لێهاتوو بووە لە ڕووداوێکدا لە گوندی مێرگەدرێژ کوژراوە.[٢] لە بۆشایی نەمانی شێخ ئەحمەددا، بەگزادەکانی بێلوو و گەیگەچان؛ ماڵ و خێزانی شێخ عەلی (باوکی حەسرەت) کە تەنیا میراتگری شێخ فەتاح بووە، لە بێلوو دەرکردووە و ملک و زەوی و زارەکەیانیان داگیر کردووە[٣] و ئەوانیش ئاوارە بوون. سەرەتا بەرەو دەرەوەران و پاشان خەڵووزە و دوای کاول بوونی خەڵووزەیش دیسان دەرەوەران، دواتر گۆخلان، نزارە و هتد. ئیستەیش لە ئەنجامی ئەو کۆچاوکۆچەدا، ئەم بنەماڵەیە بوون بە دوو بەرەکە: یەک لە مەریوان (دەرەوەران) و یەک لە پێنجوێن (ڕاوگان).

١ـ لە سەر کێلە قەبرەکەی شێخ ڕەزادا نووسراوە:

بر سر تربت ما گر گذری همت خواه
که زیارتگه رندان جهان خواهد بود
بندەی پیر خراباتم که درویشان او
گنج را از بی نیازی خاک بر سر میکنند

١٢٤٥-١٢٠٢ هجری

هذا قبر المرحوم المبرور المغفور جنت مکان رضوان الشباب سید شیخ رضا ابن المرحوم شیخ احمد نور الله مرقدهم

٢ـ ئەم ڕووداوە تا ڕادەیەک لێڵە و ئەوەی کە زانراوە: شێخ ئەحمەد پیاوی سەردار بەگی نەچن [سەرۆکی هۆزی میرانبەگی] بووە، بکوژەکەی کەسێک بووە بە ناو نەسە چیچوزانی کە لە دوو ساڵ بەر لەم مەسەلەیەوە دانیشتووی مێرگەدرێژ بووە و دوای ئەم ڕووداوە گەڕاوەتەوە بۆ بانە. گوایە ئەویش قەسەکوشت تەقەی لێنەکردووە!

٣ـ بەگزادەکانی بێلوو، کانیمیران (گەیگەچانی ئەوسا) و بەردەڕەشە سەر بە هۆزی حەمەکەریمبەگین.

سەرەڕای ئەم مەسەلەیە، ماڵە مام و بنئامۆزاکانی حەسرەت چەند پارچە زەوییەکیان فرۆشتووە بە موعتەمەدی سنە[١] و ئەویش بەرەبەرە بە فێڵ و زەبروزەنگ چەندین ملکی دیکەی لە چنگیان دەرهێناوە. ئەمەیش بووەتە هۆی هەڵکنرانی یەکجاری خانەدانی شێخانی بێلوویی، واتە وەچەکانی شێخ ئەحمەد و شێخ ڕەزای بێلوو، لە زێدی خۆیان و بڵاوەکردنیان بەرەو خاومیراوا [بۆ نموونە: شێخ محەمەدی نەچیێ] و شلێر [وەک: بنەماڵەی شێخ عەزیزی کێلوو]

خزمەتە ئەرەنگییەکانی ئەم بنەماڵەیە لە سەرەتای سەدەی بیستەمەوە:

- ئەم کتێبە: ئەگەرچی بەشێکی یەکجار کەمی شیعرەکانی حەسرەتی لە خۆ گرتووە و ڕەنگە ناوی «دیوانی شیعر» قورس بێ بۆ تەنیا ١٠ پارچە و ٢ چوارینە و ٢ تاک و ٢٤/٥ بەیت هەجوا بەڵام من هەر ئەوەندەم پێکرا و هیوادارم توانیبێتم تا ڕادەیەک بەر بە فەوتانی بەرهەمی ئەم شاعیرە بگرم.

- کەشکۆڵی حەسرەت: بریتییە لە گوڵبژێرێک لە شیعری چەندین شاعیری جیاواز (وەک: کوردی، نالی، ناری، شێخ ڕەزا، زیوەر، راجی، معروف، محتشم، عشقی، زرگر، هەروەها هەڵبەستێکی دوور و درێژی مەلا حامید هەمەوەند زەکی) ئەم دەفتەرە شیعرە قەوارەکەی وەزیری بە پێوانەی (٢١×١٧) و ١٤٢ لاپەڕەیە، ٢٦ لاپەڕەیشی بە نەنووسراوی ماوەتەوە. حەسرەت تیایدا شیعرگەلێکی ئەو شاعیرانەی بە زوانەکانی: کوردی، عەرەبی و فارسی بە قەڵەمنیش و دەوات، لە گوندی گۆخلان، لە نێوان ساڵەکانی ١٣٧٢ تا ١٣٧٥ی کۆچیدا[٢] نووسیوەتەوە. بەڵام بە داخەوە تەنیا پێنج پارچە شیعری خۆی تێدایە.

١ـ حاجی موعتەمەد یا میرزا عەبدولغەفارخانی موعتەمەد لە بنەماڵەی وەزیری [سنە] بووە کە بە درێژایی چەندین سەدە و بەتایبەت لە پاش ڕووخانی میرنشینی ئەردەڵانەوە، زۆرترین ڕۆڵیان لە بوارەکانی سیاسی، نیزامی، کۆمەڵایەتی و ئابووری ئەیالەتی ئەردەڵاندا گێڕاوە. موعتەمەد لە سەردەمی کۆتایی قاجار-سەرەتای پەهلەویدا لە زۆر شوێنی ویلایەتی ئەردەڵاندا ملک و ماڵی سەندووە و داگیر کردووە.

٢ـ بەرانبەر بە:١٩٥٦-١٩٥٣/١٣٣٤-١٣٣٢

ـ بەیازی شێخ ڕەزای دەرەوەران (برا گەورەی حەسرەت): مێژووی نووسینەوە: سالەکانی ١٣١٤ تا ١٣٢٦ی کۆچی،[1] بە قەوارە باخەلی و پێوانەکەی (٢١×١١)ە، بە خەتی شکستە_نەستەعلیق نووسراوە. وادیارە نزیک بە ٢٠٠ لاپەڕە بووبێ، بەلام چەندین لاپەڕە لە سەرەتا و کۆتایی بەیازەکەدا بە سریش لکێندراون بە یەکەوە تا ببن بە بەرگ بۆ باقیەکەی و بەمشێوەیە سەروبەر ١٥٥ لاپەڕەی ماوەتەوە. ئەو شاعیرانەی لەم بەیازەدا دەقیان نووسراوەتەوە بریتین لە: ابوبکر صدیق، غوث، تأثیر، صدراعظم، صائب، شیخ نصرالدین حکیم، قاآنی، قصّاب، حافظ، ناصر، قایمقام، نظامی، مولوی رومی، شمس تبریزی، سعدی، محتشم، قاسمی، خاکی، جامی، میرزا تقی‌خان، واقف، وحشی، سنایی، مەولانا خالید، مەولەوی تاوەگۆزی، مجرم، سالم، ناری، تایەر بەگ، شێخ ڕەزای تالەبانی، شێخ عەلی کەرکووک، سەید حەسەن سورێنی، میرزا فەتاح قازی ساوجبلاخ، ئەمانەلاخانی ئالبلاغ و هەندێک شیعریشی تێدایە کە ناوی شاعیرەکانی نەنووسراوە. لە ناو شیعر و چیرۆک و پەخشانەکانی ئەم بەیازەدا هەر سێ زوانی کوردی، عەرەبی و فارسی بەدیدەکرێت کە شێخ ڕەزا لە پشوویەکی درێژدا، گولچنێکی جوان و نایابی هەندێ دەقی پڕبایەخی ئەدەبیی ئەو زمانانەی کردووە و ئەمەیش ئاستی بەرزی ئەدەبی و زانایی خاوەنی بەیازەکە دەسەلمێنێت. بە دلنیاییەوە شێخ ڕەزا خۆیشی شاعیرێکی بەتوانا بووە و لەو بەیازەدا شیعری خۆیشی تێدایە بەلام تا ئێستە تەنیا لە هەندێکی کەمیان دلنیام کە هی خۆی بێت و ئەوانیشم لە پاشکۆی ئەم کتێبەدا هێناوە.

ـ بەیازێکی دیکەی شێخ ڕەزای دەرەوەران: کە بە داخ و کەسەرێکی زۆرەوە دیار نیە و بەشکوو ڕۆژێک بێ و بدۆزرێتەوە. ئەم بەیازە ئەندازەکەی پالتاوی، بەرگی خام و سریش، بە کەنیرە چنراو، زیاتر لە ٣٠٠ لاپەڕە بووە. سالی ١٣٦٠/١٩٨١شێخ عومەری ڕاوگان (کوڕەزازای شێخ ڕەزا) بە نیازی ئەوەی کە بیگەیەنێت بە دەستی مامۆستا محەمەدی مەلا کەریم لە بەغدا و کەلێنێکی کتێبخانەی کوردی پێ پڕبکرێتەوە؛ داویە بە هاوڕییەکی خۆی بە ناوی مەلا

١ـ بەرانبەر بە:١٩٠٩-١٨٩٧/١٢٨٧-١٢٧٥

ئیبراهیمی مامە حەمە کە تێکۆشەر و ئەدەبدۆستێکی پێنجوێنی بووە. پاش ماوەیەکی کەم مەلا ئیبراهیم بە دەستی دزێوی بەعس شەهید بووە و لەو کاتەوە تا ئێستە چارەنووسی ئەم بەیازە ناڕوونە.

- پاراستنی کاسێتێکی «مەلا ڕەسوولی گۆلێ»: شەهید شێخ ئەحمەدی شێخ مەحموودی گۆخلان (١٩٨٢-١٩٥٥/١٣٦١-١٣٣٤، کوڕەزای حەسرەت) کە پیاوێکی تێکۆشەر و ئەدەبدۆست بووە، لەم کاسێتە نوسخەیەکی هەڵگرتووە کە تیایدا مەلا ڕەسوولی «فەریقی» سێ پارچە شیعر و بەسەرهاتی خۆی لە ساڵی گرانییەکە دەگێڕێتەوە. ئەم کاسێتە بوو بە هاندەرم بۆ بەدواداچوون و کۆکردنەوەی بەرهەمەکانی ئەم نووسەرە نەناسراوە و ئێستا خەریکم کاریان لە سەر دەکەم.

- لە نێو ئەم بنەماڵە زانا و ئەدەبدۆستەدا چەندین «شیعرخوان» هەڵکەوتوون وەک: حاجی شێخ حەسەنی ڕاوگان (١٩٧٩-١٩٠٩/١٣٥٨-١٢٨٨، کوڕی شێخ ڕەزا)، شێخ عەلی عەریزە نووس (٢٠١٠-١٩٤٢/١٣٨٨-١٣٢٠، کوڕی شێخ حەسەن)، شێخ مەحموودی حافز (١٩٩٣-١٩٢٤/١٣٧٢-١٣٠٣، کوڕی حەسرەت) و شێخ مەحموودی مێرگەدرێژ (لەدایکبووی ١٩٢٧/١٣٠٥، خوشکەزازای حەسرەت) هەر کامیان سەدان و بگرە هەزاران شیعریان لەبەر بووە و لە ناوچەکەدا ناوبانگیان دەرکردووە. کەسانێکی زۆر: خەڵکی ئاسایی، ئەعیان و ئەشراف و تاقمی خوێندەوار لە کۆڕ و کۆبوونەوە و شەونشینی و هتد، دێ بە دێ ناردوویانە بە شوێنیاندا یان چوونەتە خزمەتیان و چێژیان لە هونەرەکەیان بردووە. لە ڕێگەی ئەم بەڕێزانەوە: گوێچکە و مێشکی خەڵکانێک بە ناونیشان و بەرهەمی ئەدیبەکانمان ڕۆشن بووەتەوە. لێکۆڵەر و نووسەرانیش بۆ پاراستن و ساخکردنەوەی دەقە کۆنەکان، وەک سەرچاوە بەهرەیان لێوەرگرتوون.

- هەروەها تێکۆشەری دێرین کاک شێخ عومەری ڕاوگان، ئەندامی ئەم بنەماڵەیەیە و کاتی ئامادەکردنی ئەم کتێبە، چەند پڕۆژە نووسینێکی ئەدەبی و مێژوویی بەدەستەوەیە.

حەیف و خەسار:

کتێبخانە و نووسراوەکانی شێخی حەسرەت لە چەند بەلادا هەر جارە و بەشێکیان فەوتاون:

١ـ لە ئاکامی سووتانی خەڵووزە[1] و ئاوارە بوونی حەسرەت لەوێوە بەرەو دەرەوەران و پاشان گۆخلان، وەک باقی خەڵکی ئەو گوندە، هەندێک زیانی بینیوە و ئاسایيە برێ کتێب و دەستنووسیشی لەو کۆچاوکۆچەدا لەناوچووبێ.

١ـ خەڵووزە گوندێکی دێرینی ناوچەی مەریوان بووە و لە زۆرێک لە سەرچاوە مێژووییەکاندا ناوی هاتووە. ئەم گوندە لە ٣٦ کیلۆمەتری باکووری ڕۆژئاوای شاری مەریواندا و لە دۆڵێکی نێوان ساوجی و قوڵقوڵەی ئێستادا بووە. گەورەترین و ناودارترین گوندی ڕێزەدێی خاومیراوا بووە و زیاتر لە ١٥٠ ماڵی لێبووە. بە هۆی چەندین ئاشەوە کە تێیدا بوون لە ناوچەکەدا بایەخێکی زۆری بووە، هاوکات ناحەزی زۆریش! ئاڵوگۆڕە کۆمەڵایەتی، سیاسی و ئیزامییەکانی ساڵانی ١٩٤٥--١٩٤٠/١٣٢٤-١٣١٩ کارتێکردنێکی زۆریان بووە لە سەر دیمۆگرافی ناوچەی مەریوان بەگشتی و خاومیراوا بەتایبەتی. لەوانە: هێرشی حەمەڕەشید خانی بانە بە یارمەتی هۆزەکانی بەگزادەی هەورامان [بە سەرۆکایەتی مەحموود خانی دزڵی] و فەتالیبەگیەکان [بە سەرۆکایەتی عەلی خانی ولەژێر] بۆ سەر مەریوان و هەڵهاتن و پاشان گەڕانەوەی مەحموود خانی کانیسانان بە یارمەتی هەندێ هۆزی ناوچەکە و ئەرتەشی شاوە بۆ مەریوان و دەرکردنی هێزی حەمەڕەشید خان لەم دەڤەرە، هێرشی زەمینی و ئاسمانی بەربڵاوی ڕژیمی شا بۆ سەر کوردستان و شکستی حەمەڕەشید خانی بانە و سەقامگیر بوونەوەی دەوڵەتی پەهلەوی لە هەموو ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی حەمەڕەشید خان [سەقز، دیواندەرە، سەردەشت و بانە]، گەڕانەوەی خانی بانە بۆ دۆڵی شلێر، دەستگیرکران و دوورخستنەوەی لە لایەن حکومەتی عێراقەوە و هتد. لەم گرژی و ئاڵۆزییانەدا خەڵووزە نەخوازەڵا کەپۆسی ئەمنیە (بنکەی پۆلیس)یشی لێبووە، چەند جارێک پەلامار دراوە. جارێکیان چەتە چووەتە سەریان و ڕان و گایەلی ئاواییان تاڵان کردووە کە لە ئاکامی پێکدادانی خەڵک و چەتەکاندا دوو چەتە و دوو کەس لە خەڵکی ئاوایی کوژراون: یەک لە چەتەکان ناوی کاکە شا بووە. لەو گەڵباخیانە بووە کە لە پرۆسەی تەگریسی «تەختەقاپوو/بەگزادەگیران» دا (واتە: پاکتاو کردن، کۆچاندن و ڕاگواستنی چەندین خێڵ و بە دیل گرتن و کوشتنی سەدان سەرۆک هۆز و دەسەڵاتدارە ورد و درشتە کوردەکان، لە لایەن ڕەزا شای گوڕبەگوڕەوە، ساڵی ١٩٣١/١٣١٠) بەرەو شلێر ئاودیو بوون و لە گوندی دەرەورگاندا دانیشتووە. یەکێکی تریان ناوی عەبدوڵا بەگ بووە [لەوانەیە ئەویش هەر گەڵواخی بووبێ] خەڵووزەییەکانیش: ڕەشەی حەمەی کاکە سوور و ئەولقابەر ناوێک کە شوانی ئاوایی بووە. لە شەڕی عەشایری (شەڕی نێوان مەحموود خانی کانیسانان و حکومەتی ڕەزا شا لە بەهار-پاییزی ١٩٤٥/١٣٢٤ دا) خەڵووزە لەگەڵ دێکانی دەوروبەریدا چۆڵ کراوە و سووتێنراوە. پاش ماوەیەکی کورت دێهاتەکانی دەوروبەر بەرەبەرە ئاوەدان کراونەتەوە و تەنیا خەڵووزە بە کاولی ماوەتەوە. ئەوتری: شێخەدێکانی ئەرزەنە و نزارە کە لە هۆزی کۆنەپۆشین و نزیک بوون لە خانی کانیسانان (هاوسەرێکی

۲ــ هەر بە دەستی خۆی و بە هۆی تووش بوون بە نەخۆشینێکەوە! هەڵبژاردەیەکی چەند سەد شیعری، لە گۆخڵاندا سووتاوە.[1]

۳ـ شێخ محەمەدی هەسەناوڵە (برازازای حەسرەت) بۆی گێڕامەوە و وتی: پاش مەرگی کاکەم واتە شێخ سەعید[2]، شێخ عەلی برامان [کە لە ڕووی دەروونییەوە کەسێکی ناساخ بوو] سێ باوەش کتێب و دەفتەری لە ماڵی شێخ سەعید هێنایەدەر و ئاگری تێبەردان و ئەیوت: لە دوای شێخ سەعی نابێ هیچ خەتێک لە سەر کورەی ئەرزدا بمێنێ! شێخ محەمەد لای وایە کە بەشێکی زۆر لەو کتێب و دەفتەرانە هی شێخ ڕەزای دەرەوەران (باوەگەورەیان) و شێخ محەمەدی حەسرەت (مامەی دایک/خاڵۆی باوکیان) بووە.

٤ـ بەشێکیتر لە کتێبخانەکەی حەسرەت کەوتبووە لای «شێخ مەحموودی مێرگەدرێژ» و لە ئاکامی ئاوارەیی و چۆڵبوونی دێهاتەکانی مەریوان بە هۆی شەڕی ئێران ـعێراقەوە (۱۹۸۸-۱۹۸۰/۱۳٦۷-۱۳۵۹) لە لەشکرکێشییەکی ئێراندا بۆ ناوچەی پێنجوێن، مێرگەدرێژیش ماوەیەک چۆڵ کرا و دوای ئەوەی کە خەڵک گەڕانەوە سەر ماڵ و حاڵی خۆیان، وەکوو زۆرێک کەلوپەلیتر هیچ ئاسەوارێک لەو کتێبانە نەمابوو...

مەحموود خان، نەرزەنەیی بووە) ناڕاستەوخۆ دەستیان بووە لە ئاوەدان نەبوونەوەی خەڵووزەدا. هەرچۆنێک بووبێت ماوەیەکی زۆر دوای شەڕی عەشایری، چەند ماڵێک لە خەڵووزەییەکان لە خوار ئاواییەوە، لە خاڵێکی دەشتایی و بەرفراوانتر لە شوێنی پێشوو، گوندی قولقولەیان بنیات ناوە کە کانی و زەوییەکی خۆیان بووە بە هەمان ناوەوە. زۆربەیشیان کە لە دێهاتەکانی دەوروپشتدا ئاوارە بوون، هەر نەگەڕاونەتەوە.

۱ــ شێخمەحموودی مێرگەدرێژ لە حەسرەتی بیستووە.

۲ــ مەلا شێخ سەعیدی هەسەناوڵە (کۆچی دوایی: ۱۳۵۸/۱۹۷۹) کوڕی شێخ حەسەنی کوڕی شێخ شەمسەدینی هەنگەژاڵ و خاتوو سەکینەی کچی شێخ ڕەزای دەرەوەران (برا گەورەکەی حەسرەت) عارفێکی بەناوبانگ، ئەدیبێکی خۆش‌زەوق و «خاوەنی کەلام و کتێب» بووە بەڵام بە داخەوە شتێکی ئەوتۆ لە بەرهەمەکانی نەماوە.

حەسرەت و دنیای ئەدەب:

بە پێی: ١) ناوەرۆکی کەشکۆڵەکەی ٢) ئەو چەند پارچە شیعرەی خۆی کە ئیستە لەبەردەستدان؛ بۆمان دەردەکەوێ کە حەسرەت زمانی فارسی و عەرەبی بە باشی زانیوە و زاڵ بووە بە سەر زاراوەی هەورامیشدا. لەگەڵ بەرهەمی زۆربەی شاعیرە ناودارەکانی کورد و فارسدا سەروکاری بووە.

لە ناو شیعرەکانی خۆیشیدا؛ فۆرم و چوارچێوە کلاسیکیە جیاجیاکان بەدیدەکرێن، لە دەربڕیندا زمانێکی سادە و پاراوی هەیە. لە شوێنی خۆیشیدا کێشی عوروزی ڕەچاو کردووە [وەک موناجاتەکان] و تیایاندا زۆربەی وردەکارییە ئەدەبییەکانی شارەزایانە بەکارهێناوە. دەستێکی باڵایشی لە هەجودا بووە.

شیعرەکانی حەسرەت لە ڕووی مەبەست و ماناوە چەند بەشێک لەخۆدەگرن، لەوانە: خۆشەویستی پێغەمبەری ئیسلام و ئال و بەیتی، ترس و هیوای شەفاعەت لە ڕۆژی پەسلاندا، ئامۆژگاری و ئەخلاقیات، دووری یاران و دەردی فیراق، چەرمەسەرییەکانی ژیانی خۆی وەک نەداری و نەخۆشین، بەرز نرخاندنی هەرەوەزی و هاوکارییە کۆمەڵایەتییەکان، زەمکردنی چرووکی، توانج لەو دەسەڵاتدارانەی کە هەر لە بیری خۆیاندان و چاویان لە حاند گیروگرفتی خەڵکانی دەور و پشت داخستووە و هتد.

ئەگەرچی ئەم باسە قسەی زیاتر هەڵدەگرێ، بەڵام بە هۆی ئەوەی چەند شیعرێکی کەم لە حەسرەت ماونەتەوە و زۆربەی ئەو شیعرانەیش لە ئاستێکی ئەدەبی بەرزدا نین؛ خوێندنەوە و هەڵسەنگاندنیان کارێکی سەقەت و ناتەواو دەبێت. هەر بۆیە ڕۆچوون بە ناو پەیامە ئەخلاقی_کۆمەڵایەتییەکانی شیعری حەسرەت و شرۆڤەی وردتر بۆ خوێنەران و لێکۆڵەرانی ئەدەبی بەجێدێڵم.

ئەم دیوانە:

ناوبەناو لە زاری خەمخۆرانی ئەدەبی کوردییەوە و لە ناو بنەماڵەکەیشماندا بە حەسرەتەوە دەوترا و دەمبیست کە حەسرەت شیعری زۆری بووە بەڵام فەوتاوە.

خولیام بوو ڕۆژێک لە ڕۆژان بۆ ئەم شاعیرە کارێک بکرێ و ناونیشان و بەرهەمەکانی زیندوو بکرێتەوە. بەڵام ئەو کارە هەر نەکرا و خۆیشم پەرم نەئەکێشا لەم ئەرکە هەڵبچم.

لە پاییزی ۱۳۹۰/۲۰۱۱ دا کتێبی «کاروانی پێنووس: شاعیران و نووسەرانی مەریوان و هەورامان» لە نووسینی کاک فاتێح مستەفایی هاتە بازاڕ و تیایدا ژیاننامەی حەسرەت و پارچە شیعرێکی چاپ کرا.[1] ئەمەیش بوو بە هاندەرم بۆ بەدواداچوون و سۆراغی شیعرەکانی شێخی حەسرەت.

مەریوانی بوون و خزم بوونی حەسرەت دوو هەلی باش بوون بۆم تا دوای تێپەڕبوونی ۷۰ ساڵ لە چوونی لە مەریوان و زیاتر لە نیو سەدە پاش ئەوەی کۆچی دوایی کردووە، بتوانم هەندێ لەو شیعرانەی کە هێشتا لە زەینی خزمان و خەڵکی ناوچەکەدا ماونەتەوە، کۆبکەمەوە.

بەخۆشحاڵییەوە لە هەنگاوی یەکەم و لە نێو کتێبخانەکەی باوکمدا، گەیشتمە خزمەتی کەشکۆڵەکەی حەسرەت. ئەم کەشکۆڵە و بەیازەکەی شێخ ڕەزای دەرەوەران؛ لە ناو ئەو پەڕتووک و نامیلکانەی حەسرەتدا بووە کە کەوتبوونە لای شێخ مەحموودی مێرگەدرێژ و باوکیشم حاجی مامۆستا مەلا عەبدوڵای نیکخا «سەفایی» بەر لە تالانی کتێبخانەکەی، لێی وەرگرتبوو و چەنای چەن ساڵە بە ڕێکوپێکی پاراستوویەتی و پێشینان چەند جوان وتوویانە: نرخی زێڕ وا لای زێڕنگەر..

پێنج پارچە شیعری سەرەتای ئەم دیوانە بە هەمان ڕیزبەندییەوە، ئەو شیعرانەن کە لە کەشکۆڵەکەی حەسرەتدا هاتووە.

ئەگەر لە گێڕانەوە و هێنانی ناونیشانی ئەو گوند و ماڵە خزم و ئاشنا و نائاشنایانەی کە سەردانم کردن و بە دەستی خاڵی گەڕامەوە دواوە یان ئەوانیش زۆر جاران بێدەستکەوت، بۆ لای کەس و شوێنی دیکەیان ئەناردم، خۆ ببوێرم؛

---

[1] ـ کاروانی پێنووس، فاتێح مستەفایی، ناوەندی بڵاوکردنەوەی ئاراس سنە، چاپی یەکەم، ۱۳۹۰، لاپەڕەکانی ٦٨ تا ٧٣

باقی شیعرەکان لە گەڕان و پشکنین و پرس‌وجۆیەکی دوو ساڵەدا؛ لە لا، یان بە هۆی ئەم بەڕێزانەوە دەستم‌کەوتن:

- خوالێخۆشبوو شێخ عەبدوڵای حاجی شێخ حەسەنی ڕاوگان: هەجوێک و بەشێک لە شیعری «کارییەن دەردم»ی لەبەر بوو.
- شێخ مەحموودی شێخ سەمەدی مێرگەدرێژ (باوەگەورەم): چەندین شیعر و هەجوی حەسرەتی لەبەر بوو.
- کاک حەمەعەلی نیکخا (مامم) لە کتێبخانەکەی باپیرمەوە «حاجی مەلا ئەحمەدی ساوجی» کە دۆستی نزیکی حەسرەت بووە: دوو پارچە شیعری حەسرەت (بە خەتی خۆی) پێدام.
- شێخ محەمەد پەناهی (خاڵۆم): چەند کتێبێکی کتێبخانەکەی حەسرەتی لەلایە و پێی‌نیشان‌دام. حەسرەت لە پەراوێزی یەکێکیاندا چوارینەیەکی فارسی نووسیبووەوە.
- شێخ عەلی پەناهی (خاڵۆم): کاسێتێکی شێخ مەحموودی حافز (کوڕی حەسرەت) کە ساڵی ١٣٧١/١٩٩٢ لە ماڵی حەمەساڵحی کەرەمی ساوجیدا تۆمار کراوە، پێدام. شێخ مەحموود لەم کاسێتەدا وێڕای شیعری مامۆستا قانیع و هەندێک قسەی نەستەق و نوکتەی خۆش؛ هەر دوو شیعری «بەرداش» و «دۆعا و پاڕانەوە بۆ باران‌بارین»ی حەسرەتی خوێندووەتەوە.

هەرکام لەم بەڕێزانەیش دێڕێک یان چەند بەیتێک لە هەجوەکانیان لەبەر بوو و پێیان وتم:

- خوالێخۆشبوو حاجی قادر بەگی ڕەشید بەگی دێکۆنی دەرەوەران
- خاتوو عەدلە هاوسەری شێخ مەحمودی مێرگەدرێژ (دایەگەورەم)
- کاک ڕەحمانی حەسەنی ئەحمەدی مێرگەدرێژ (ڕەحمانی لالە سەن)
- محەمەد بەگی کەیخەسرەو بەگی کیکن (حەمە ئەمنە)
- حاجی مەجید خوسرەوی (کوڕی حەمە ئەمنە)
- دەرویش قادری سەعید بەگی کیکن
- عێزەت بەگی حەسەن بەگی کیکن

- شێخ عومەری شێخ عەبدوڵای ڕاوگان

جیا لەم خۆشەویستانە، بۆ ئامادەکردنی ئەم کتێبە لە کەسانێکی زۆری دیکەیش لە سەر بنەماڵەی حەسرەت و مێژووی خەڵووزە و بابەتی‌تری پەیوەندیدار بەم باسەوە، زانیاری و یارمەتیم وەرگرتووە و لێرەوە سپاسی هاوکاری یەک‌بەیەکیان ئەکەم.

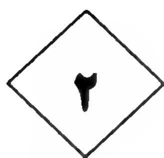
پۆرترەی حەسرەت:

هەوڵێکی زۆرم دا بەڵام وێنەی فتۆگرافی حەسرەتم دەست‌نەکەوت. ناچار پەنام برد بۆ ڕەسم‌کردنی پۆرترەیەکی خەیاڵی. بە ڕاڤەی ڕواڵەتی حەسرەت لە لایەن «دەروێش قادری سەعید بەگی کیکن»ەوە و بەراورد لەگەڵ ڕوخساری چەند کەسێکی ئەو بنەماڵەیە؛ هونەرمەند «سروە نیکخا» ئەم نیگارەی لێ‌کێشا و زۆربەی ئەو کەسانەیش کە شێوەی حەسرەتیان لە بیر مابوو، پەسەندیان کرد و بە لایانەوە گونجاو بوو. سپاسێکی تایبەتیش بۆ سروەی ئامۆزام کە پۆرترە و ڕووبەرگی دیوانی حەسرەتی ئامادەکرد.

بۆ دوا قسە: تکا لە هەموو ئەو کەسانە دەکەم کە شیعری ئەم شاعیرەیان لەلایە، بیگەیەنن پێمان تا لە چاپێکی دیکەدا دیوانی حەسرەتی پێ تەواوتر بکەین و چەند وشە و لاپەڕەی‌تر بە کتێبخانەی کوردی زیاد بکەین. هەر لە ئێستاوە دەستی بەهاناوەهاتنتان بە ڕێزەوە ئەگوشین.

سەباح مەلا عەبدوڵا

سەرەتای زستانی ٢٧١٣ی کوردی ـ مەریوان

شیعرەکان

موناجات

قیامەت هات و واوەیلا بە حاڵم یا ڕەسووڵەڵڵا
بە غەیری تۆ نیە مەحشەر مەجالم یا ڕەسووڵەڵڵا

کودوور و ژەنگی قەسوەت وا دڵی پۆشیم بە ناچاری
نەماوە زەڕڕەیە نووری کەماڵم یا ڕەسووڵەڵڵا

لە نێو نامەی عەمەڵ نەمبێ بە غەیری شەڕ خودا چ بکەم
بە شوعلەی ناری عیسیان دڵ زوخاڵم یا ڕەسووڵەڵڵا

لە هێنگامی وەفاتم بۆ نەجاتم من ئەکەم ئەرجوو
بە گورجی ناوەکەت بێتە خەیاڵم یا ڕەسووڵەڵڵا

لەگەڵ دینبەر خودا چ بکەم لە وەختی غەرغەرەی ڕۆحا
لە جێی بیمی هەرەس دانە بماڵم یا ڕەسووڵەڵڵا

کە جەننەت جێی موتیع و بۆ موکافاتی عیبادەت بێ
وەها چاکە هەتا مەحشەر بناڵم یا ڕەسووڵەڵڵا

بە ئومێدی شەفاعەت با بناڵێنم بە مەحزوونی
بڵێم هەر دەم بە ڕۆژ و ماهـ و ساڵم یا ڕەسووڵەڵڵا

بە یەک جورعەی شەفاعەت قیمەتی نەقدی دڵ و ڕۆح بێ
بە قوربانت ئەکەم ماڵ و مناڵم یا ڕەسووڵەڵڵا

بە گریانی پڕسۆزەوە بە دایم با بڵێم هەر دەم
خودا ڕەحمێ خودا ڕەحمێ بە حاڵم یا ڕەسووڵەڵڵا

کە «حەسرەت» مایلی عەشقی مەجازی بێ مەزاجی ئەو
ئەسەف بۆ مامەڵە و فیکری بەتاڵم یا ڕەسووڵەڵڵا

غەزەلێکی فارسی

بنـــدهٔ شـــرمنده‌ام خـــواهم خدایـــا بعـــد ازیـــن
رخ نهـــم بـــر آســـتانت از ســـرِ صـــدق یقـــین

جـــان ز خوفـــت، دل ز عفـــوت، لـــب ز توبـــه، پـــر کـــنم
بـــر امیـــد مغفـــرت هـــر دم نهـــم ســـر بـــر زمیـــن

دیـــدهٔ عبـــرت ز گریـــه جویبـــــار خـــون کـــنم
از نهـــادم ســـر کُنـــد صـــد نالـــه و آهِ حـــزین

لمعـــه‌ای از نـــور حـــق شـــاید بـــه جـــانم ســـر زنـــد
تـــا شـــوم روز جـــزا محبـــوب رب العـــالمین

چـــون روم در زیـــر ســـنگ و ســـر نهـــم در خـــاک گـــور
حفـــظ گردانـــی مـــرا یـــا رب ز شیطـــان لعـــین

یـــا رب از بهـــر کســـی مَـــه شـــد ز اعجـــازش دو نـــیم
حشـــر مـــن خواهـــد شـــود بـــا آل بیـــت طاهریـــن

طـــاقت دوزخ نـــدارم تـــــن بـــه آتـــش را مســـوز
واصـــلم خـــواهی بـــه قصـــر جنـــت حـــوران عـــین

صرف شـــد عمـــر گرانمـــــایه کـــه از جـــرم و خطـــا
بعد از این یـــا رب مـــدد کـــن «حســـرت»ت از راه دیـــن

برای عەزیزم ڕۆحم چاوەکەم!

بــرای عــەزیزم ڕۆحــم چاوەکــەم / لە جێی قەوم و کـەس سابیر ناوەکـەم[1]
بینــایی دیــدەم قــوەی وجــوودم / مایەی حـەیاتم عـەینی مەقسـوودم
باعیســی شـادی دڵــەی پــڕ دەردم / دەوای ئێشی دەرد هەناسـەی سـەردم
دووریت ئێشی دڵ مایـەی هیجرانـە / مـەحروومیت بـاعیس داغـی یارانـە
بــرا گیانەکــەم دووریــت زەرروورە / دیدەم بۆ دیدەت خەیلێ بێ نـوورە
کەوتوەتە بەینمان هـەزار دەشـت ودەر / دڵ بۆ تۆ وێنەی شـەرارەی سـەقەر
عومری سەفەرت کورت و کۆتـا بێ / دوژمنت وە بای قـودرەت فـەنا بێ
ئیشەڵلا بە عەون خـودای لامـەکان / بە ئیزنی ڕەسوول ئەولادی عـەدنان
دێنۆ بۆ وەتـەن ئیشەڵـلا بـە خـەیر / زوو بە سلامەت بە سەفا و بە سـەیر
یاڕەب لـە غوربـەت برینـدار نـەبیت / بە تووڵی سەفەر قەت بێـزار نـەبیت
عادەتــە بــرا تــا ڕەنــج نەکێشــی / قەت لەزەت نابەی لـە کـەیف و خۆشـی
بــێ تاقــەت مەبــە زۆری نــەماوە / بــە عــەونی خــوا بێنــۆ بــەم‌لاوە
یــاڕەب براکــەم تــۆ بــێ‌زەرەر بی / لـە دەرد و بـەلا دڵ بـێ‌خەتـەر بی
باقی والسّلام فیدات بێ «حەسرەت» / زووبەزوو بێیتۆ بێ دەرد و زەحمەت

۱ـ شێخ سابیری باڵکەیەر کوڕی شێخ حەسەنی چەوتانی، وێڕای خزمایەتی (ژنبەژنی: خاتوو فاتمەی خوشکی شێخ‌سابیرـشێخ مەحموودی کوڕی حەسرەت، خاتوو ئەمنەی کچی حەسرەتـشێخ‌سابیر) دۆستایەتییەکی نزیکیشی لەگەڵ حەسرەتدا بووە.

لە سەرکوتی یاخیبوونی سەید عەتا کەلدا، شێخ سابیر پۆلیس بووە و کاتێ سەید عەتا کوژراوە [۱۹۴۰/۱۰/۷ـ۱۳۱۹/۷/۱۵] نەیهێشتووە سووکایەتی بە تەرمەکەی بکرێت، بەم هۆیەوە ماوەی دوو ساڵ نێردراوە بۆ ناوچەی سازانی هەڵەبجە. وا دیارە لە ماوەی دوورخرانەوەی شێخ سابیردا ئەم شیعرەی بۆ وترابێت.

هەزار سەلام بێ لە وەفا و سەفات

هەزار سەلام بێ لە وەفا و سەفات
لە عەقڵ و فەهم و لە شەرت و وەفات

لە ڕووی عیززەت و عەقڵ و فامەوە
بەو گشت لەتافەت ئیحتیرامەوە

نامەکەت ئاما نادرەی دەوران
لە لوتفت سروشک جە دیدەم واران

خۆ من نەمزانی وەفات وەهایە
ئەخلاقت لە نەوع بەشەر جیایە

ئەم نەوعە خولقە ڕەویەی خاسانە
ئەوسافت خاریج وەسف و بەیانە

یارەب تا ماوی بەم نەوعە بژیت
مەلوول و عاجز بێ عیززەت نەبیت

بە حوببی ئال و ئەسحابەی ڕەسوول
خەتمت بێ لە سەر فرووع و ئوسوول

چێش واچۆم ئازیز بەلام هامڕازەن
جەفا بە خەروار میحنەت دەم سازەن

نیستە نە ڕا و یار نە واسیتەی بەین
نە ئەسبابی کەیف نە ڕووناکی زەین

زام زەدەی دەرد دووری یارانم
بێ‌کەس بێ‌هامڕاز خەستەی هیجرانم

بۆ مەیل بۆ مووبەت پەرێم دۆعایە
بەڵ بکیانۆ حەق پەی من شیفایە

بەڵکە قەبوول بۆ دوعای سەحەرگات
جەی بەلا «حەسرەت» بەڵ بۆن نەجات

ئەگەر مەیلت وەکوو جارانە قوربان

ئەگەر مەیلت وەکوو جارانە قوربان
مەجال و فرسەتی ئیحسانە قوربان

لە من غافڵ مەبە تا ماوە عومرم
فەرامۆشم مەکە ئیحسانە قوربان

مەگێڕە ڕوو لە من یاری وەفادار
جەزای چاکەت هەزار چەندانە قوربان

ئەوەسوت کە بە چاکە بۆ نەجاتت
(بروە)[1] عەجەب سەیرانە قوربان

شیفای هەر دەرد و خەم گەر مەرهەمێکە
دەوای دەردی گوناهـ ئیحسانە قوربان

قسەی من بگرە گوێ مایل بە حەق بە
وەفای دنیا کڵاوچەرخانە قوربان

موحیببی موخلیسی ئالی نەبی بە
دوعاگۆتم هەتا دەورانە قوربان

بپرسی گەر لە وەزع و حالی «حەسرەت»
هەموو هەر حەسرەت و هیجرانە قوربان

١ـ بەداخەوە نەمتوانی ئەم وشەیە ساغ بکەمەوە.

لەگەڵ موفسید هەموو ڕۆژم شەوی تار

لەگەڵ موفسید هەموو ڕۆژم شەوی تار[١] ڕەقیب ئێشی بە دڵ دایم وەکوو خار
ئەگەرچی ژین و مانم زەهرە مارە لە بەر ئێشی وجوود و دەرد و ئازار
وەلێ سەد شوکر لِلّلە چوو مەراقم بە مەیلی من ئەسووڕێ چەرخی دەووار
لە بیم و وەحشەتی تۆ بۆ مەزەننە ڕەقیب نەیکوشتم و نەیدامە بەر دار
ڕەقیب مرد و نەما فەسڵی زمستان بەهارە نادیارە ڕوویی ئەغیار
خودا یار و ئەتۆ پشتوپەنا بی نیە باکم لە فیتنەی شەخسی بێعار
لە دمورەی شایەکی وەک تۆ نەبێ قەت بناڵێنم لە دەس تەعنەی جەفاکار
ئومێدم وایە تا ماوە حەیاتت وەکوو «حەسرەت» نەناڵێنی بە ناچار

١ـ ئەم شیعرەو شیعری دواتر: هەتا ماوم...ەم لە کتێبخانەکەی «حاجی مەلا ئەحمەدی ساوجی»دا دەستکەوت. لایشم وایە حەسرەت ئەم شیعرەی بۆ ئەو هۆنیوەتەوە.

هەتا ماوم بە لوتف و ڕەحمی ئێوە چاوەڕوانم من

هەتا ماوم بە لوتـف و ڕەحمـی ئێـوە چـاوەڕوانم مـن
مەگەر بمرم لە سەر [ئەم] حالەتە بسڕێ زوبانی مـن

مەحالـە دەردەکـەم بـێئینتیهایـە قـەت شـیفای نایـە
عـەلاجی موشکلـە دەرد و غـەم و ئاهــ و فوغـانی مـن

ئەسیری دەسـتی تەقـدیرم لـە زینـدانی بیلاحەبسـم
بە زنجیری قـەزا پـێبەنـد و مەمنووعـە دەبـانی مـن

دوچاری هیچ بەشەر نەبووە و نـەبێ وەک مـن گرفتـارم
لـە ئـادەم تـا بـە خاتـەم تـا بـە ئـەییام و زەمـانی مـن

بە تەفسیری ئەزانم «حەسرەتـە»ـا ڕوو زەردییـە تەفسـیل
عەیانە شەرحی حالی مـن چ موحتاجـە بـەیانی مـن

کارییەن دەردم

کارییــەن دەردم کارییــەن دەردم[1]   هامسەران دیسان کارییــەن دەردم
خەریکی خەیاڵ کـردەی چەپگـەردم   وە رووی زامــەوە وێڵــی رووی هــەردم
مەحبووبەی شاهان دڵپەســەنم رۆ   زوڵـفان چـون زنجـیر عاشـق بـەنم رۆ
خەرامانی چــین لارە و لــەنجم رۆ   زولەیخای یەمـەن نـە سـای گـەنجم رۆ
شیرینی ئەرمەن عیشوە و نـازم رۆ   شـەهێنی تـەڕلان دیدەبـــازم رۆ
لەیلێێ عامیری ساحێب وەفـام رۆ   ....
مەمان وێنەی بـەی بـاخی بـەرین بی   هــەزارێ پــەرێش دڵئــایرین بی
دەک شەخسە دەست ڕێزەڕێزە بۆ   جەرگت نیشانەی موغـای نێـزە بـۆ
جە دیدە کۆر بای جـە زوان لاڵ بـای   بە گرپـەی ئـایر دەروون زوخـاڵ بـای
خونچەی بولبولان هەڵتکەند جە بـێخ   دەک یارەب ئەعزات لەتلەت بێ بـە تـێغ

١ـ بەگزادەیەکی کزماسی دڵی لە ژنەکەی پیس بووە و کوشتوویە، لە کاتێکدا کە ئەو ئافرەتە داوێنپاک بووە، ئەم غەدرە حەسرەتی هانداوە بۆ دانانی ئەم شیعرە کە وادیارە لەمەی ئێستە زیاتر بووبێ. باس لە سەر «قەتڵی ناموسی» بەمشێوەیە لەو سەردەمەدا. جێگەی تێرامانە و ئاستی بەرزی تێگەیشتن و هەڵوێستی پێشکەوتووانەی ئینسانی حەسرەت نیشان دەدات.
دێڕەکانی یەک، دوو، شەش و نیوەی دووهەمی پێنجم لە «شێخ مەحموودی مێرگەدرێژ» بیست و ئەوی‌تری لە «خوالێخۆشبوو شێخ عەبدوڵای راوگان»

بەرداش[1]

بە تەوفیقی حەق بینای کردگار — بە عەونی خوای غەفوور و غەفار
بەردێکم هێنا لە هاربڕەوە — بە کۆڵی هێسر سەحرا بڕەوە
هێسر هی کێ بوو؟ هی مەجیخانە[2] — ئەولادی ئەرشەد شای کورد زوبانە
قوربانی ئەلتاف سەرداری عامم — گەورەی عەشایر نەتەوەی سامم
شازادەی بوزورگ مەجی خانی گورد — دەمانچە بڕنەو، ساحێب دەستوبرد
لە خزمەتیا بووم شەوێ لە شەوان — لە دێی دارۆخان لە تۆی دیوەخان
پاڵ بە موتەککا بەزمم بە کام بوو — شام و نەهارم حەسبولمەرام بوو
هێسر و پیاوی پێ عەتا کردم — لە هاربڕەوە تا گۆخلان بردم
تا هێنامە ناو قەومی گۆخلان — بە ئیمدادی حەق خوای لامەکان
شەو لە ناو مزگەوت مەقامی عالی — وتم بە مەخلووق بە لائوبالی

١ـ لە کاسێتەکەی شێخ مەحموودی حافزەوە وەرمگرتووە.

٢ـ مەجید خانی دارۆخان، کوڕی حەمەڕەشید خانی بانە.

حەسرەت دۆستایەتییەکی گەرموگوڕی لەگەڵ حەمەڕەشید خاندا بووە. لێرەدا بە «شای کورد زوبان» ناوی لێدەبات. لەوانەیە بەشێکی زۆر لە ئینتیما نیشتیمانییەکانی حەسرەت لە خۆشەویستن و پەیوەندی لەگەڵ ئەو سەرکردە بلیمەتەدا خۆی نواندبێت.

ئەو شەو مامەوە بە چەن خەیالات | بە سەد وەسوەسە هەتا ڕۆژ هەڵهات
سوبح و ئێوارە لە ماڵی قادر | موحیبب و موخلیس بۆ خزمەت حازر
لە پاش نانخواردن چووینە سەر بانان | بۆ ئینتیزاری جەمعی جوانان
لە ناکاو هاتن جەمعی هەرزەکار | لۆسیان بەست لە بەرد بە ئەمری جەبار
مەردی مەیدانم فەتحولای نازدار | پڕ زۆر و پڕ زات هەر وەکوو شمقار
سەد بارەکەڵا لە سەعا و حەمە | بە سەد داستان تاریفیان کەمە
حەمەی پوور خانم ڕۆحی ڕەوانە | ڕەحمان پڕ غیرەت زوبدەی مەردانە
خواله و عەبدولا ساحیب سالارن | غیرەت بێشومار زۆر ساحیب عارن
بەرداشیان هەلگرت هەر وەکوو بای وەشت | تێپەڕیان پێکرد لە سەحرا و لە دەشت
بە زۆری بازوو هەر وەک دار بەلەک | هیچ دایاننەنا تا ملەی مێلەک
ئەمن بە دوعا و عەبە[1] بە تەکبیر | بە ئەڵڵا ئەڵڵا و بە یاپیر یاپیر
عەبەی برایم بێکەرەم وەک من | هەر دوو بێکارە بێقودرەت وەک ژن
دەک عەبە خوا هەردووکمان ببڕێ | من پوولێ نازیم تۆیش تس و تڕێ
عەبە شرنگەی دا چووە ژێر لۆسێ | پووتێ تری دا بە تەنیا بۆسێ
وتم فەتحولا نەوەی قارەمان | بیگرە لە عەبە خراپی قۆمان
ئەو پێلەوارەی لە عەبە وەرگرت | فەتحولا پڕ زۆر ئازا و دەستوبرد
یاران هاوردیان هەر بەو برووزە | هیچ دایان نەنا تا بە خەڵووزە
وارید بە خزمەت «یایی عاسە»[2] بووین | بە نای نامبارک ماڵ و ژن و شووین
وتم دەخیلە یاران میوانن | عەزیزی منن ڕۆحی ڕەوانن
خەستەو هیلاکن چارە و عەلاجێ | ئەمە ئاگرە و پەیاکە ساجێ
زۆریان برسیە دەخیل عەلاجێ | بینێرە سەرم تۆمار و تاجێ
دەخیل سەد دەخیل زووکە هەرچی هەس | دۆ بێ یا شۆرباو یاخۆ چێشتێ خەس

١ـ عەبەی برایم: مامەی خوله عەزەی ساوجی، ئاشەوانی ئاشەکەی حەسرەت بووە لە خەڵووزە.

٢ـ یایی عاسە: هاوسەری حەسرەت.

یاران بەرداشیان بە شان هێناوە   قوەت و هێزیان هیچ تیانەماوە
وتی جا چی بکەم بە خوا و بە قورئان   من هیچ شک نابەم نە چێشت و نە نان
وتم لای «ئیساف» گێروبەر مەحکەم   بڵێ چار نیە هیچ مەخۆ قەسەم
تەواو داماوین پەنام هێناوە   نەچێشتی شەلەم نە دۆ و ماساوە
ئائەمە پوولە و ڕۆنم بۆ بکێشە   میوانمان زۆرە و خاترم ڕێشە
یایە هاتەوە بە بۆڵە و تۆڵە   وتم چی بووە مەیکە بە قوولە
وتی هیچ مەڵێ کەم دابخورە   بە تۆ ناکەوێ ئەم ترەترە
بمری بۆ کەشکێ یا بۆ جامێ دۆ   ئەیرژێن نایدەن بە من و بە تۆ
خودا ببڕێ ماڵ و ئەحواڵت   گووی سەگ بە خەپڵەی وەک زەهری تاڵت
گووی بۆرەی تێ بێ لە ماڵداری وا   بێ نان و بێ دۆ مەقسوود نارەوا
بە هەر نەوعێ بوو یاران گەڕانۆ   منیش مامەوە بە ئێش و ژانۆ
ئەمڕۆ لە سایەی جەمعی جەوانان   پەروەردەی وەتەن خاکی گۆخلان
خورسەند و مەسروور شادیم حاسڵە   نوخشە پێگەیی بۆ «زبە و خولە»[1]
با بچینۆ سەر وەخت یارۆکەی بێنان   یەعنی حاجیەکەی دێکەی دارۆخان
خەسیس و چرووک ڕەزیل و نابار   گوونەکەر وەک خۆی لە میوان بێزار
بە شاڵێ سەوزۆ رووم کرد لە ماڵی   بەلا لە خولقی تف لە ئەحواڵی
نمەکم نەکرد هەڵسا دەرپەڕی   پەردەی بێشەرمی لە ڕوو هەڵبڕی
بڕۆڕۆ یاشێخ هیچ بەردم نیە   ولاخت کوانێ فرمانت چیە
کەوشی کردە پێی لە درگا دەرچوو   ئێمەی بەجێهێشت حاجی زووبەزوو
ناعەلاج هەڵساین دڵ بە حەسرەت ڕێش   دوای کەوتین بۆ ماڵ مەحموودی دەروێش
ئافەرم مەحموو لە خوت و ماڵت   لە حاجی کەوێ قەزای گەماڵت
غەریب نەوازە و میوان پەزیرە   نەک وەکوو حاجی خاریج لە خێرە

١ـ زوبەیدە و مەحموود ناوی دوو منداڵی حەسرەتن.
وەک ئەوەی لێرە بەدوا شیعرێکی‌تر بێت یان پەردەیەکی جیاواز لە داستانی بەرداش، شێخ مەحموودی حافز ئاوا درێژە بە خوێندنەوە ئەدات: «جا لێرانا ئەڵێ...» ئەیشڵێت ئەو کەسە ناوی «حاجی رەحیم» بووە.

له مالی مەحموود حەسایىنۆ تـەواو
تێر بووین لە چایی لـە کووکـە و ماسـاو
یارەب قەزای گشت قەومی گۆخلان
کەوێ لە حـاجی دیکـەی دارۆخـان
نـان و نیعمـەت و ئیمانتـان بـەزیاد
تـا مـاون یـارەب بمێـنن بـە شـاد
تا ئەمرم شەرتە لای شاهی شـاهان
دۆعاگۆتـان بم قـەومی گـۆخلان
پیاوێ وەک فەرەج حەمەی کاکـە سـوور
ساحێب زیکر و فیکر، رووی وەک چرای نـوور
سەخی وەک حاتـەم دەروێش رەحیمـە
موحیبب و موخلیس تـەواو کەریمـە
گـاجووت و نانـێ لـە لای یەکسـانە
مەشـهووری عامـە تـەواو ئینسـانە
مەخسووسەن حاجی محەمـەد کـەریم
تەشریفی بـرد بـۆ بـەیتولای عـەزیم
لـە بـەر خـاتری فـەرموودەی خـوا
سەرفی پوڵی کرد حەجی جـێ‌هێنـا
شەخسێکە کـامل سـاحێب ئیمانـە
دارای ئیعتیبـار نـان و ئیحسـانە
خـوا رەوای بینـێ مـال و ئـەولادی
بە خێر و تاعەت بە کـەیف و شـادی
عەبەی مام دەروێش زۆر میهرەبانـە
ئیتـر نـازانم چەنـدە ئینسـانە
باقی بۆ مەجموع قـەومی گـۆخلان
سەلام لە هـەموو خولـق و وەفاتـان

***

دۆعا و پاڕانەوە بۆ باران‌بارین[1]

یارەب موحتاجم یارەب موحتاجم
یارەب بە تۆیە چار و عەلاجم

یارەب سفید کەی ڕووی وەکوو ساجم
ڕەواج بەی سکەی زۆر نارەواجم

بۆ نیشانەی خەم هەر وەک ئاماجم
بێ‌ماڵ و دەوڵەت بێ‌خەرج و باجم

بە تۆ موحتاجم یا شاهی شاهان
یا «مالِکَ المُلک» کار بە دەس ئاسان

یارەب بە حاجەت ئەولیا و خاسان
گوشاد کەی موشکڵ جوملەی حەق‌ناسان

داماو و ماتڵ بێ‌ڕزق و ڕۆزی
وام لە خەیاڵا بۆ ڕزقی سۆزی

ڕزق و بەراتم نیوە ئاشێکە
ئومێدی قەویم یەک بەرداشێکە

بەرداش حازرە ئاشم بێ‌ئاوە
ئاشیشم ئیحسان بەگزادەی خاوە

خێری ساحێب خێر بێ‌ئاو وەستاوە
بۆ ڕەحمەتی تۆ چاوێ سەد چاوە

ماڵ و منالم چاوەڕێی مزەن
بێ‌نان و بێ‌دۆ بێ‌ڕۆن و چزەن

ئەمە چ وەختە نیوەی زستانە
عالەم وشک و ڕەق بە بێ بارانە

ئەر لەبەر منە باران نابارێ
یا نەگبەتیی بەم بڕۆم بۆ شارێ

مەیلت وا بە لای دەوڵەمەندەوە
بە دارای ئەسباب چایی و قەندەوە

مەشغوولی کاری ئێمەی بەدبەخت بە
موشکوڵ‌گوشای کار ئێمەی سەرسەخت بە

بە جارێ ئەوا مردین لە برسا
بەفر و بارانێ بێنە وەک ئەوسا

یارەب بە ئیعجاز سی جزمەی قورئان
خەڵە هەرزان کەی بە عیشقی خاسان

باران بارێنی لافاو سەرواز کا
بە هەرد و دەشتا وەک تەیر پەرواز کا

لافاو دەشت و دەر تەواو داپۆشێ
بێ‌دەنگی تا کەی فەلەک خرۆشێ

تا کەی ئینتیزار بەفر و باران بم
لە نائومێدی گەستەی ماران بم

بۆ مزەی گاڵی تاڵە داماوین
فرە ئینتیزار کووکە و ماساوین

١ـ ئەم شیعرە لە کتێبی کاروانی پێتووسدا هاتووە. گوایە ئەویش لە کاسێتەوە دایەزاندووە، بەڵام تەواوی شیعرەکە نیە و هەڵەی چاپیشی زۆرە.

یـــارەب نامـــەوێ بنکـــڕی پـــلاو   ئـەوە بـۆ مەتبـەخ بەگلـەرانی خـاو
گۆشتی فرووجت لێ تەلـەب ناکـەم   خـــودا بمگـــرێ ئەگـــەر داوا کـــەم
کـەبابم نـاوێ گۆشـتی مـەڕ نـاخۆم   کوردم بە کـوردی فێـری نـان و دۆم
جلـــی گـــازرانی ناکەمـــە بـــەرم   ڕەشـتی و جامانـەم نـاوێ بـۆ سـەرم
مـاییـنم نـاوێ بـۆ سـەر و سـواری   نامـەوێ ڕەعیـەت خـەرج و بێگـاری
لاکـێش و قالـیم نـاوێ بـۆ دیـوان   چیمە لە بگـرە و بـەردەی دیوەخـان
فیکری تەخت و بەخت خوسرەوان ناکـەم   داوای گەنج و ماڵ مەحموود خـان[٣] ناکـەم
خـاو و مـیراوام نـاوێ تـا باشمـاخ   نامەوێ حوکمی گـەرووس و لـەیلاخ
بۆچیمـە بـەزم و دەبدەبـەی ئێـران   سەرپاکی بۆ کـەیف خـانی مـەریوان
لوولـەی ئـەقراوی جگـەرەی سامسـۆن   نامەوێ لەگـەڵ قرچـەی پیـاز و ڕۆن
موخلیسی کووکەی گـاڵ و دۆکەشـکم   دوژمـــنی چـــایی تالـــی بەدتەشـــکم
هەجوی دیشلەمەی چایی تـاڵ ئەکـەم   موحتـاجی نـانم داوای گـاڵ ئەکـەم
ئارەزووی مـاس و کووکـەی گالـمە   بێنـانی غوسسـەی مانـگ و سالـمە
پـلاوی چـەور و هـەورامیی سـاجی   ئەویش بۆ دیـوان ئاغاکـەی سـاوجی
نامـــەوێ بـــووکی تـــازە و بـــەناواز   بـۆ عەیشـی شـەوان بـۆ ڕاز و نیـاز
ئەوە بۆ مەحموود حەیدەری نـەژاد[١]   «حەسرەت» بۆچیەتی بێنان و بـێزاد
سکەی ئەسکەناس ڕەزای پەهلـەوی   تـەلای دەستەوشـار کووپـەی خوسـرەوی
نامـــەوێ یـــارەب هیچیـــان ئەمانـــە   مەقســـەدم ئـــاو و بـــەفر و بارانـــە
ئاو بێتە گـەردش مـزە هـەرزان کـا   «یایێ» تەبەکمان بۆ پـڕ لـە نـان کـا
مەشکەی پڕ لە ماس کەرەی دیزەی سوور   ئەویش بۆ مـەولا[٤] پـیری مێرگـەدوور

١_ مەحموود بەگی لێو ئاغەی وەختی ساوجی بووە و لەو دەمودەستەدا ژنی دووهەمی هێناوە.

٣_ مەبەست: مەحموود خانی کانیسانان

٤_ مـەولا (پیری مێرگـەدوور): مەبەسـت «مامـە شێخـەلی مێرگـەدرێژ»ە کـە پـیاوێکی دەوڵـەمەند بـەڵام دەستقونجاو بووە.

... زل مێـزەر زل مەشـکە و مـەلان زل | ساحێب جنۆکە فەسیح وەک بولـبول
لـە نــاو عالــەما قوتبــێ تــەواوە | ســاحێب بزگـەل و کــووری خەســاوە
ئــەهلی سـەرشـیوی زۆر بارەبـەرن | ئـەویش بـۆ مـەولا بـە تـەواو کـەرن
«حەسرەت» دانیشە ئیتر بێدەنـگ بـە | لە بەحری خەمدا هـەر وەکـوو سـەنگ بـە
یـارەب ئاشــەکەم بێنیتـە گــەڕان | بـە یادمـان بکـە بـە بـەفر و بـاران
ئەگـەر ئاشـەکەم بگـەڕێ بەسمـە | عەبـەی بـرایم خـۆ فریـاد رەسمـە
زۆر بە ئیخلاسە تـەواو حـەقناسـە | ئـەزانێ لـە مـاڵ چ دەنـگ و باسـە
فــرە عاقڵــە بــەلام زۆر کـــزە | کـا دروسـت ئـەکا بـە دیـزە مـزە
مەخسووس شێخ حسەین[1] قـەومێ مەخسووسە | فیکـری بـە وێنـەی قسـەی قامووسـە
فــرە عاقڵـــە ژیــرێ تـــەواوە | جـەرگی بـۆ خالـۆی تـەواو بـرژاوە
گـەر خـودا بکـا گـەڕێ ئاشـەکەم | لە سایەی شـێخۆ سـەرفێ بـاش ئەکـەم
دەرویـش عەبـدوڵا وەسـایە باشـە | بـەلام ئاردەکـەی ئەڵـێی کـا ماشـە
بیرازیـش ئـەکا و ڕاسـتەی ئـەگرێ | مالــی ئــاوا بــێ و کــوڕی نــەمرێ

***

١ـ شێخ حسـەین خوشکەزای حەسـرەت و هاوسـەری خاتوو سـەکینەی برازای حەسـرەت.

تاکە شیعر[1]

یارەب بە خاتر شەفیعی مەحشەر   گونای «حەسرەت»ت نەدەی وە دەفتەر

*

بۆ تەمامی خەلق یەکسەر مەعبەرە   نموونەی ڕێگەی شەرعی ئەنوەرە

*

چوارینە[2]

گیزەی سەماوەر دەماخ چاخ ئەکا
چای ئەبوو جەمال مال پەرداخ ئەکا
گیزەی سەماوەر لە گوشم بڕیا
ئیتر ئەو عەیشە کولەی تێ تریا

*

الهی این جهان آتش بگیرد   بغیر از سه نفر، کُلش بمیرد
یکی یار و یکی دلسوز یارم   یکی گریه کند بر حال زارم

١ـ لاپەڕە سەرەتاییەکانی کەشکۆڵەکەی حەسرەت نەماوە و ئەو دەفتەرە بە تاکە شیعری یەکەم دەست پێدەکات کە وادیارە دوا دێڕی شیعرێکی درێژ بووە. تاکە شیعرەکەی دیش لەو لاپەڕەیەدا بوو کە دوو پارچە شیعری تیدایە و لە کتێبخانەی حاجی مەلا ئەحمەدی ساوجیدا دەستم کەوت.

٢ـ چوارینە کوردییەکەم لە شێخ مەحموودی مۆرگەدرێژ بیست و فارسییەکەیش لە پەراوێزی کتێبی (فقه محمدی، آیەالله مردوخ)دا نووسراوە کە هی حەسرەت بووە و «شێخ محەممەد پەیامی» کوڕە گەورەی «شێخ مەحموودی مۆرگەدرێژ» پەر لە فەوتانی کتێبخانەکەی حەسرەت لە مۆرگەدرێژ، گرتوویەتیە لای خۆی. لە خوار شیعرەکەوە نووسراوە: قلمی گردید در روز یکشنبه ماه رجب سنه ١٣٧١ آه محمد الحسینی، وازۆ.

بۆ حاجی سالحی ساوجی[1]

حاجی بە بێ ... تۆ لە ژنت چی؟ لە گەورەکچێ ساحێب بنت چی
بۆ یەکێ باشە دەسبازی و هەوەس عەسای سەر خری بگرێتە سەر دەس
وەک ئەسپی سەرکەش گەردن بلند کا هەر وەکوو ڕەشمار سەری خۆی گوم کا
تازە بە تەمای عەیشی «سەمەن»ی سەمەن پێت ئەڵێ لاچۆ بۆگەنی

بۆ حەسەن بەگی بۆیەن[2]

ئەڵێن لە «بۆیەن» بۆگەنت بڕا هەر وەکوو لوتی دمەکت دڕا
خۆتم نەدیوە ئەشعارم دیوی بۆم مەعلووم بووە کەری «سەرشیو»ی
سیخم سوورکەمۆ لە کوورەی پاشت بیکەم بە سندان «میک» و «حەوتاش»ت

١ـ حاجی سالحی حەمە هەمزەی ساوجی لە تەمەنی ٩٠ سالیدا، لەگەڵ حاجی سالحی مجەی زارا، کچ بە کچی: نایشێ ـ سەمەنیان کردووە. سەمەن لەو کاتەدا مێرمنداڵێکی ١٤ساڵە بووە.

٢ـ ڕەحمانی لالە سەنی مێرگەدرێژ وتی: حەسرەت بە داوای سەعید بەگی باناڵان ئەم هەجوەی نووسیوە. حەسەن بەگ ئامۆزای حەمەڕەشید خانی بانە و مالیکی بۆیەن و میک و حەوتاش بووە. کە هەجوەکە ئەبیسێ، زۆر قەڵس ئەبێ و ئەڵێ: هەر کەس ئەمەی وتووە دەبێت بیکوژم. حەمەڕەشید خانیش لێی توورە دەبێ و دەڵێ: ئەوە هی خاڵۆ شێخ محەممەدی خۆشەویستی منە، ئەشێ لەبری ئەو هەجوە، دوو تەنەکە چەڵتووکی بۆ بنێری!

بۆ حەسەنی حاجی سەعیدی خەڵووزە[1]

حەسەنی حاجی زرنگ و هۆشیارە

ئەو هەڵئەخولێ هەر وەکوو تەشی — جاروبارێ دێ بۆ مزە و بەشی

ئەو هەڵئەخولێ وەک مشتەی دۆمی — ئەوە بزانە جارێ لێی قۆمی

بۆ کەنەک بەگ[2]

کەنەک کەنەک بە بۆ خەم مەخۆ — ئەزەل وا بووە بۆ من و بۆ تۆ

ئەگەر قسەی خۆش پارەی کردایە — ئەبوا کەنەک بەگ کوڕی شا بوایە

لەگەڵ خۆیدا[3]

فەسلێ هەڵئەستای ئەبووی بە تێلا — بە بێ شێف و وەرد بوورەت ئەکێلا

ئێستا هەڵناسی و ناچی بەو کونا — دەویتیت هێنا بە شانی منا

شەکل بەگ:[4]

لووت وەک قەلای خاو قنگ وەک چنگێنە — ئەسکەناس بێنە و زەڕات بسێنە

چی کەم لە «کاکل»ی پێ‌سەرملبردوو — چی کەم لە «خوالێ»ی لەبرسامردوو

لە ماڵ «نەسروڵا» تا ماڵی «حەمباش» — هێندەم دەست نەکەوت بینێری بۆ ئاش

١ـ شەریکی حەسرەت لە ئاشەکەی خەڵووزەدا.

٢ـ مەحموودبەگی باناڵان لە هۆزی میرانبەگی، دۆستی حەسرەت و پیاوێکی شۆخ و سوحبەتچی بووە.

٣ـ پاش تووش بوونی حەسرەت بە نەخۆشینی پڕاستاتەوە، بە هێنەکەی خۆیدا ئەم هەجوەی وتووە.

٤ـ شەریف بەگی ئاغە بەگی تەچین، برای زۆراب بەگ لە هۆزی میرانبەگی؛ لەگەڵ حەسرەتدا هەندێ هەجویان گۆڕیوەتەوە. شێخ مەحموودی مێرگەدرێژ پێی وایە: شەکل‌بەگ نەخوێندەوار بووە و مەلا ئەحمەدی ناری‌زادە کە لەو کاتەدا مەلای تەچین بووە ئەم شیعرانەی بۆ نووسیوەتەوە.

حەسرەت:

«.......» هـــەی ژن بـــێ‌دەرپـــێ   بـــۆچی زەڕاتمـــان گـــران ئـــەدەنێ

شەکل‌بەگ:

قەت شێخی وەک تـۆم هـەرگیز نـەدیوە   تـــڕت ڕوخســـاری دێـــوی بـــڕیوە

حەسرەت:

«شەریف‌بەگ» شەرەف نیە پێتـەوە   تەماشـــای خـــۆت کـــە ئەبڕیەتـــەوە

«میران‌بەگ» نەمرد بـە وەجاخ کـوێری   کاغەز ئەنووســی لـە تـوخمی ...ی

بەسە شەکل‌بەگ ئەحمـەقی گـوێ لـەق   ئابرووی میران‌بـەگ مەبـە بـە ناحـەق

بڵێن بە «زۆراب» شەکل بـە رووتی   هەڵـــبپەڕێنێ وەک ورچـــی لـــۆتی

شەکل‌بەگ:

ئەگەر نازانی من «شەکلە کـوێر»م   فوو کە لە ئاگر قـــنگ کـە لـە ...م

«عاسە» دەری‌کـە «عـەلێ» بیـرفێنە   ســەگەلی تێکـەن ڕوو بـە چنگێنـە

بـا لـە چنگێنـە و بـە هـاوار هـاوار   ڕوو بکاتـــە ملـــەی کەڵەگاســـوار

حەسرەت:

شەریف چی بلێم لە تەرک و تووزت ...ی «مچەلە»م بڕییە گووزت
بۆ حەیات نیە گەوجی بێ‌مەزە بۆچی نابەزی پاشت بەم گەزە
قسەت پێ‌بلێم ئەولاد باوەش کەی دنیا دادڕی سەرلووتت ڕەش کەی
قینم دابێنی ئەڵێم بە «حاجی» بتکا بە ڕێوی بۆ توولە و تانجی
ڕقم دابێنی ڕەقم سیس ئەکەم لە پاشی پیست پاکم پیس ئەکەم

حەسرەت:

شەریف ئێ وەللا شەریف ئێ وەللا تەسالحە بکەین تۆ کەلاموللا

شەکل‌بەگ:

بە قەبری باوکم بە سەری کاکەم «عەلی»م نەدەیتێ تەسالحە ناکەم

***

پاشکۆ

شێخ ڕەزای دەرەوەران:

نەزانینی چەندوچۆنی سامانی کەلەپووری ئەدەبی کوردی و ئاستی لەکیس چوونی ناونیشانی ئەدیبەکانمان و بەرهەمەکانیان؛ ناپێوریّ و لەوانەیە هەرگیز بەرایی ئەو خەسارەمان بۆ دەرنەکەوێ. «شێخ ڕەزای دەرەوەران» بەڵگەیەکی ئەم ڕاستییە تاڵەیە. ئەم شاعیرە ون ناو و شیعر ونەم لە سای گەڕان و پشکنین بۆ شیعری حەسرەتی برایدا ناسی و تا ئیستە لە هیچ سەرچاوەیەکی ئەدەبی و مێژووییدا باسی لێنەکراوە.

ئەوەی کە سەبارەت بە ژیانی دەستمکەوت: شێخ ڕەزا عارفێکی بەناوبانگی سەردەمی خۆی بووە و خۆشەویست و جێی باوەڕی خەڵک بووە و ڕێزێکی یەکجار زۆری لێ‌گیراوە. گڵکۆی لە گۆڕستانی پیری نزارە ڕەشی دەرەوەراندایە و شیفاخوازان لە گوندەکانی دەوروبەرەوە دەچنە سەر مەزارەکەی.

شێخ ڕەزا برا گەورەی حەسرەتی شاعیر بووە. لەوانەیە لە شوێنی دیکەدا خوێندبێتی[1] بەڵام لە سەر دەستی مامۆستا ناری (مەلا کاکە حەمەی بێلوو) خوێندنی تەواو کردووە و پاشان چووەتە ئاوایی دەرەوەران. مەزەندە ئەکرێت لە نێوان ساڵەکانی ۱۹۲۰-۱۸۸۰/۱۲۹۸-۱۲۵۸ دا ژیابێت.

---

۱ ـ لە تەنیشت تاکە شیعری هەر گوڵ نەشتەریّ هەر سوسەن خاریّ/هەر چەمەن زیندان هەر شەتاو ماریّ‌ی ناو بەیازەکەیدا نووسیویە: در چمن خسروآباد به یاد عزیز آغا نوشتم لکاتبه مریوانی

لە هێرشی رووسدا (١٢٩٦/١٩١٧) شێخ ڕەزا لەگەڵ دوو شوانی ئاوایی دەرەوەراندا لە لایەن رووسەکانەوە بە دیل گیراوە. دەستبەجێ هاوڕێکانیان کوشتووە و ئەویان لەگەڵ خۆیاندا بردووە. شێخ ڕەزا لەو کاتەوە بۆ ماوەی دوو ساڵ بێسەروشوێن بووە و دوای هاتنەوەی دەرکەوتووە کە لە «قەوقاز»دا زیندان بووە. بە زیرەکی خۆی توانیویەتی بەرپرسانی ئەو وڵاتە قەناعەت پێبهێنێ کە بەریدەن و بە لێهاتوویییەکی زۆرەوە خۆی گەیاندووەتەوە مەریوان.

نەکوژرانی شێخ ڕەزا بە دەستی رووس و ڕێگە دەربردنی لە قەوقازەوە بۆ کوردستان لەو هەلومەرج و سەردەمەدا؛ وەکوو کەرامەتێک دەگێرنەوە..

شێخ ڕەزا یەک دوو ساڵێک دوای گەڕانەوەی لە سوڤیەت* لە تەمەنێکی کەم و نزیک بە کاملیدا، بە نەخۆشینی «مایەسیری» کۆچی دوایی کردووە و لە پاش خۆی خێزانیشی شووی کردوەتەوە بە مەلا شێخ محەمەدی حەسرەت (برا بچووکی شێخ ڕەزا). شێخ ڕەزا دوو منداڵی لەشوێن‌جێ‌ماوە: حاجی شێخ حەسەنی راوگان [باوکی شێخ عەبدولا و شێخ عەلی راوگانی پێنجوێن] و خاتوو سەکینە هاوسەری شێخ حسەینی شێخ شەمسەدینی هەنگەژاڵ [دایک و باوکی شێخ سەعید و شێخ عەلی و شێخ محەمەدی هەسەناولەی مەریوان]

بە وتەی کاک شێخ عومەری راوگان (کورەزازای شێخ ڕەزا) بەیازە ونبووەکەی شێخ ڕەزا کە لە پێشەکی ئەم کتێبەدا باس‌کراوە؛ زۆربەی هەرە زۆری دەقەکانی

---

*لە قاتوقڕییەکەی دوای شەڕی رووسدا، بە هۆی بڵاوبوونەوەی چەند نەخۆشینێکی گشتگیری وەک: وەبا و گوولی و تووش‌بووی خەڵکی دەرەوەرانیش بەو دەردانەوە، ئەم گوندە چۆڵ کراوە و خەڵکە تەندروستەکەی لە تەنیشت دەرەوەراندا ئاوایی دێکۆنیان پێکهێناوە. ئاسەواری دێکۆی دەرەوەران هێشتا ماوە و لە نێوان سێ کوچکەی: دەرەوەران، بناوەچڵە و هانەشێخان لە ناوچەی خاومیراوای مەریواندایە. دێکۆن بریتی بووە لە بیست تا بیست‌وپێنج ماڵ و مزگەوتەکەیان. دوای گەڕانەوەی خەڵکەکە بۆ دەرەوەران و ئاوەدان کردنەوەی، دێکۆنیش تا سەرەتاکانی دەیەی نەوەدی زایینی هەر ئاوەدان بووە. لەبەر ئەوەی کە خەڵکی ناوچەکە بە شێخ ڕەزای دێکۆنیش ناوی دەبەن، ڕەنگە پاش گەڕانەوەی لە سوڤیەت، دەرەوەران ئاوەدان نەبووبێتەوە و پاشماوەی ژیانی لە دێکۆندا بردبێتەسەر.

شیعری کوردی و بە تایبەت شێوەزاری هەورامین. ئەم بەیازەیش کە لەبەردەستماندایە، شیعری کوردی کەمی تێدایە و تەنانەت لە جێگەیەکیشدا باس لەوە دەکات کە بۆ خۆی نەیویستووە شیعری کوردی تێدا بنووسێتەوە. بەم پێیەش، وایبۆدەچم کە ئەو بەیازە نادیارە ئەگەر «دیوانی شیعری شێخ ڕەزای دەرەوەران» نەبوویێت، لەوانەیە شیعری زۆری خۆی تێدا نووسیبێتەوە. بەلام لەم بەیازەی‌تردا تەنیا لە دوو پارچە شیعر دڵنیام کە هی شێخ ڕەزا بێت.

بە پێی چۆنایەتی (کیفیێت)ی گوڵچنی شیعر و چیرۆک و پەخشانەکان؛ تێگەیشتنی ئەدەبی شێخ ڕەزا لە ئاستێکی بەرزدا بووە، زمانەکانی فارسی و عەرەبی زانیوە و بە باشی شارەزای شاعیرانی گەورەی کورد و ئەو دوو زمانەی‌تریش بووە. بۆ پەراوێزەکانیش (شوێن و کاتی نووسینەوە، ڕاڤەی کورتی دەقەکان، ئاخ و داخ لە دەستی نەخۆشین، فیراقی یار، دوعا، ترس لە عەزابی ئەودنیا، گلەیی لە «حەبیب»ەکەی و...) کە ناوبەناو لە بەیازەکەدا دەبینرێن، لە هەر سێ زوانەکە کەلکی‌وەرگرتووە.

شێخ ڕەزا خۆشنووسێکی بەتوانایش بووە. مرۆڤ کە سەیری بەیازەکەی دەکات، بەر لە چێژگرتن لە دەقەکان، سەرسامی خەتی ورد و جوانی نووسەرەکەی دەبێت.

جیا لە چەندین شیعر کە ناوی شاعیرەکەیان نەنووسراوە، بۆشایی زۆربەی لاپەڕەکانی بەیازەکە بە تاک و چوارینە خەملیوە کە بێگومان زۆربەی هەرە زۆریان دەقی شیعریی خۆی بن.

بەو هیوایەی لە داهاتوودا بەرهەمەکانی ئەم شاعیرەمان بدۆزرێتەوە و ئەدەبیاتی کوردی پێ ڕازاوەتر و دەوڵەمەندتر بکرێتەوە؛ ئەوا ئەو دوو پارچە شیعرە (دەقاودەق چۆن لە بەیازەکەیدا نووسراوە) لەگەڵ چەند نموونەیەک لە چوارینە و تاکە شیعرەکانی شاعیری نەناسراو و نەزانراوی مەریوانی «شێخ ڕەزای دەرەوەران» پێشکەش بە کتێبخانە و مێژووی ئەدەبی کوردی دەکەم:

«جواب و سوال عاشق با معشوق به زبان کوردی»*

○ زولفت کە وەکوو توورەیی خوونکارە بە من چی
شەرنامەیی نێو مەجلیسی ئەغیارە بە من چی

● لێم لادە مەدە تەعنە لە من شێتە لە باخان
گەر هەمدەمی گوڵ بولبولە گەر خارە بە تۆ چی

○ بۆ من کە نییە وەعدەیی گوڵزاری ویسالت
خونچەی دەمی تۆ مەرهەمی بیمارە بە من چی

● تۆ نیتە شوکر حەببەیە ئەی موفلیسی نادان
من حەببی لەبم لەعلی گرانبارە بە تۆ چی

○ چیم داوە لە جەور و ستەمی گۆشەیی چاوت
ئەو نێرگسە بیمارە کە غەددارە بە من چی

● عەینی ئەدەبە بەحسی نەکەی چاکە لە لای من
ئەو زالم و بێمرووەتە شەڕڕارە بە تۆ چی

○ خۆم نەورەس و مایل بە خەتی نەورەسم ئەمڕۆ
باقی خەدی مەحبووبەیە ئەمشارە بە من چی

● ئەی تالیبی خونچەی ئەمەل و گوڵبەنی مەقسوود
جەننەت کە دەڵێن مەنبەعی ئەزهارە بە تۆ چی

○ هەڵسە بە رەقیب کافری بێبەهرە بڵێ تۆ
لوتفێ کە حەبیبم بە منی کرد بە تۆ چی

---

*شێخ ڕەزا لە خوار ئەم شیعرەوە نووسیویە: حقیقت خیال نداشتم کلام کوردی در میان این بیاض بنویسم، ولی چون زبان یار کوردی بود، بدین یک غزل برآمدم، با او به مکالمه برآمدم، هر کسی مطالعه‌ی اینها بکند، عیبم نگیرد، البته از سوزِ دلِ بریان و از چشم گریان شته‌ای حالی می‌شود که اهل عشق باشد. وای آی رضا.

چونکه یار بر طریق صلح دیدم، این غزل برایش تقریر نمودم، از استغنای رو و از بی‌نوایی خود. چون لطف کامل داشت، طبع را موزون نمودم، این غزل هم در حجره‌ی خیال بدر آوردم، بر طریق رغبت تحریر شد:

که دلبەر زولفی بەرداوە بە بەر دا
بە ئیمانم بە ئیمانی زەرەر دا
(چ دەربەستە)

هەناسەم پەرچەمی لا دا لە سەر رووی
نەسیم هات و شەوی گیرا بە فەردا
(عەجایەب نیە)

بە لەعلی لێوت ئەی گول وا دیارە
دەمت تەعنەی لە مەرجان و گوهەر دا
(وتی: کارم هەر وایە)

لە دووری تۆ بە ئەشکی دیدە تەڕ بوو
هەموو خاکی، چ خاکی کەم بە سەردا
(وتی: قوڕی زریبار)

خەیالم وایە وەک مەجنوون لە داخت
بڕۆم بۆ خۆم بە دەشت و کێو و دەر دا
(وتی: جا جەهەننەم)

دلم دا پێت و هەر ئەو وەختە زانیم
کە من لەعلم بە باخی بێ‌سەمەر دا
(وتی: هەزار وەک تۆ مەجنوون بووە)

دیارە مردنی من دوور لە بالات
بە گریانی شەو و نالەی سەحەر دا
(وتی: دەمری، دەمری)

دەزانی وەک جەهەننەم وایە دووری
خەلاسم کە لە نێو ناری سەقەر دا
(وتی: دەشێ هەر تیا بی)

لە بەر زولمی گرانی بێ‌وەفاییت
مەگەر هەر قوڕ بکەم دایم بە سەر دا
(دڵخۆشی کردم وتی: سەبووری بکەم، جەزات ئەدەم)

هەندێک لە کورتە شیعرەکان:

تالانی سەر و مالمە هەرسێکی بە جارێ
فنجانی مەم و خالی دەم و ڕوومەتی قرمز

-

دڵم نایە بەجێتبێڵم بڕۆم بۆ خۆم بە دنیادا
سەری خۆم هەڵگرم وەک شێت بە کێو و دەشت و سەحرادا

-

شکا پشتم بڕا جەرگم لە حەسرەت وردە خالانی
خودایا بۆ نەما عەهد و قەرار و مەیلی سالانی

-

لەبەر تۆفی زمستانی فیراقی یاری بێهەمتا
بەهاری عوشرەتم خونچەی بە ڕەنگی پووشی هاوینە
بە ئیمانم گەڵێ هەرزانە بۆسەی لەعلی گولنارت
خەجالەت بم ئەگەر نەیدەم لە ڕێی ئەو ماچە ئەم دینە

-

عاشقی لایەق بە شەخسێکە کە بێدەنگ خەم بخوا
خۆڵ بە سەر مەجنوون کە دەردی عەشقی پەنهانی نیە

-

موددەتێکە من لە سایەی چاوی تۆ
مایلی بادەی مەزەی مەیخانە نیم

-

ئەم سۆزە لە دڵمایە ئەم ڕشتە لە ملمایە
ئەم عەشقە لە دڵمایە.هی دیدە خومارێکە

-

بە ئیمای چاوەکەت ئیمانەکەم چوو
موسوڵمانی بە دینم باوەڕت بێ

-

ئەوا دۆعا دەکەم تۆ بێژە ئامین
نەسیبی من شەمامەی باخەڵت بێ

-

هەر گوڵ نەشتەرێ هەر سۆسەن خارێ
هەر چەمەن زیندان هەر شەتاو مارێ

-

موتالیعەی خاڵ لەیلم کافی‌یەن
ئیتر هەرچی کەم بێ‌ئیفاقی‌یەن

-

ئاخ چون شەمع شەو سوفتە جەرگە وێم
ئاخ چون چرای سوبح جوانەمەرگە وێم

-

ئەر شەوەن ئەر رۆ هەر تۆم خەیاڵەن
شەو جە لام ماهەن رۆ جە لام ساڵەن

-

گشت گونای دڵەن تەوەن بارۆ لێش
وەرنە من جە یار بێ‌بەینەتم چێش

-

من خۆ کەم زوخاو هیجرانم وەردەن
یەکجار دووری تۆ تەمامم کەردەن

-

جە گشت شیرین‌تەر هەر گیانو ویمەن
ئەر بۆ تۆ نەبۆ هەنی بۆ کێ مەن

-

بـــــــرۆ زاهیـــــــد ئـــــــەوە خـــــــۆت و بەهەشـــــــتت
کـــــــە ایـــــــن ســـــــیبِ زنـــــــخ زان بوســـــــتان بِـــــــە

-

چـــو در رویـــت بخنـــدد گـــل مشـــو در دامـــش ای بلبـــل
کـــه بـــر گـــل اعتمـــادی نیـــست اگـــر حـــسن جـــوان دارد

-

خـــــــدایا رضـــــــا را رضـــــــامند کـــــــن
بـــــــه نـــــــار جهـــــــنم عـــــــذابش مکـــــــن

-

بـــر روی تـــو ســـر فتنـــه همـــین دانـــەی خـــال اســـت
چیـــــزی کـــــه مـــــرا کـــــرده گرفتـــــار همینـــــست

-

پـــــس از مـــــرگم اگـــــر آهـــــی بـــــرآیـــــد از دل تـــــنگم
شـــــود بریـــــان اگـــــر مرغـــــی نشـــــیند بـــــر ســـــر ســـــنگم

***

فەرهەنگۆک:

ئیفاقە: کەلک، قازانج

بۆرە: ناوە بۆ سەگ

بۆس: بست، پێوانەی درێژایی نزیکەو ٢٥ سانتیم

بە ناواز: ناودار، تازە پێگەیشتوو

بەد تەشک: نالەبار، ناشیرین

بەرداش: بەردێکی داتاشراوی بازنەیی وەکوو دەسار یان هارە کە کەرەستەی سەرەکی ئاشە بەردینە بووە بە تیرە(قطر)ی نزیک بە مەترێک و ئەستووری ١٥ تا ٢٠ سانتیم

بەلا لە خولقت: نفرەت لە کردارت

بڕووز: دەرکەوتن، نیشاندان

بزگەل: بزن و مەڕ

بیراز کردن: کەل کردنی کەرەستەکانی کشتوکاڵ بە مەبەستی باشتر بڕین، لە ئاشدا بریتییە لە کەل کردنی بەرداش بۆ ئەوەی باشتر خەلە بهاڕێ و ئاردەکەی وردتر بێت.

بێبەینەت: بێوەفا (هەورامی)

پێلەوار: ئەو دارە بچووکانەی کە لە لۆس دەبەسترێن بۆ ئەوەی کەسەکان شان بدەنە ژێری و لۆسەکە هەڵبگرن.

پووت: تەنەکە، دەبە

پوول: کەمترین نرخ

تەبەک: سوێندە، زەرفی تایبەت بە هەڵگرتنی نان

تەرلان: ناسک
تەرک و تووز: قەد و باڵا، قیافە
تەسالحە: ئاشتی، کۆتایی هێنان بە شەڕ
تەشی: کەرەستەیەکە بۆ کردنی خوری بە بەن
تەلای دەستەوشار: تەلایەک کە جوانکاری لە سەر کرابێ یاخۆ دەسکردی زێڕنگەرانی هەوشار بێت کە لە پیشەی خۆیاندا بەناوبانگ بوون
تەوەن: بەرد (هەورامی)
تورڕە: پەرچەم، ئەگریجە

جورعە: قوم، چەند دڵۆپێک

چای ئەبوو جەمال: مارکی چاییەکی ئەو سەردەمە بووە
چەپگەرد: چەواشەکار، گێرە شێوێن
چنگێنە و کەلەگاسوار: ناوی دوو شاخن لە تەنیشت گوندی خەڵووزە

حەبب: گۆشە، لەت
حەببە: شتی ورد، بە کوڵۆی قەندیش ئەوترێت
حەسبولمەرام: دڵخواز، بارمو مەیل

خاتر ڕێش: دلگران، زویر
خار: درک و داڵ
خەپلە: جۆرە نانێکە ئەستوورتر لە نانی ئاسایی و ناسکتر لە کولێرە
خەد: روخسار، ڕواڵەت

خەلە: دەخل و دان، دانەوێلە

خورسەند: دڵخۆش، شاد

خوسرەو: پاشا، دەسەلاتدار

خوونکار: جەللاد، پیاوکوژ

دۆ کەشک: دۆی کەشک، دۆیەک کە لە ساوینی کەشکەوە بەرهەم هاتبێت

داربەلەک: ناوی درەختێکی بچووک و کورتە باڵایە

دەبان: جۆرە خنجێرێکە کە لە پۆلا دروست دەبێت

دەبدەبە: تەشریفات، شان و شکۆ

دەماخ چاخ کردن: ساز کردنی کەیف، ڕابواردن

دەمانچە بڕنەو: جۆرە دەمانچەیەک بووە

دڵ‌ڕیش: دلگران، زویر

دڵ‌ئایرین: دڵ ئاگرین، دڵ سووتاو

دیدەباز: لێرەدا مەبەستی چاو جوانە

دیزە: کیتەڵەی گەورە، کاسەیەک کە لە گۆزە گەورەتر و لە هوومە بچووکترە

دیشلەمە: چای شیرین

ڕاستە گرتن: ڕێک‌وپێک کردن و میزان کردنی بەردئاشەکان و کەرەستەکانی دیکەی نـاو ئاش

زیندانی بیلا حەبس: دیلییەک بە بێ ئەوەی لە چوارچێوەی ناو زینداندا بێت، مەبەست مەحکوومی چارەنووسە

زەنەخ: زەنەخدان، چاڵی چەناکە

ساحێب بی: کچێک کە مەوویێت بە ژن

سەخی: دژی چەکل، نان بیە

سەرپاک: هەموو، گشت

سەر لووت رەش کردن: مەبەست تەرک کردنی زێد و چوون بە ولاتانا

سەرفی باش نەکەم: حاڵ و وەزعم باش دەبێت

سەرواز: سەرریز

شەررار: شەراشو

شرنگە: دەنگە ناویکە، سرنگەی دا: واتە بای لێبووەوە

شمقار: پەلەوەرێکی راوچییە وەک هەڵو

عەرعەرەی روح: گیان‌کەنشت، سەرەمەرگ

کمنەک: ئەو بەشەی کلە بەرد و گلەجان کە بە دەستی مرۆڤ داناشراوە

کاملش کای ملش: ماش ملوی دەحل و دانیکە، مەبەستی لەربری ئاردەکەیە

کلاوچەرحلی: وەرچەرخاندنی کلاو، هێمایەکە بۆ کاتی کەم

کولە: ملوە بۆ سەگ

کووپە: سندووقی تایبەت بە هەڵگرتنی زێر کووپەی خوسرەوی: خەزێنە و گەنج

کوور: حەچەم، برنە نیر

کووکە: کولێرەی زەرات و کاڵ

گازرانی: جۆرە کووتالێک بووە بۆ جلوبەرگ
گاڵ: ناوی دەخلێکە وەک گەنم و جۆ
گەز: مەتر، سەد سانتیم
گیر و بەر: گەڵ و قنگ، بەر و دوا
گڕپەی ئایر: کلپەی ئاگر
گونا: گوناح، تاوان
گوو نەکەر: چرووک، چەکل. لەو پەندی پێشینانەوە هاتووە کە ئەڵێ: گوو ناکا بۆ ئەوەی برسی نەبێت و نان نەخوا
گووز: تر

لۆس: نیرگە دارێک کە بۆ هەڵگرتنی شتی گەورە و قورس بەکاردەهێنرا و بە چەند کەسێک هەڵدەگیرا
لاکێش: بەرەی بارێک
لەعل: زیو، جەواهیر. لەعلی گرانبار: زێڕی بەنرخ
لوولەی ئەقراوی: جۆرە جگەرەیەک بووە

مەراق: خەفەت، وەرهەم
مەزمنە: گومان
مەشکەومەڵان: کەرەستەی دروستکردنی دۆ، مەشکەومەڵان زل: مەبەست دەوڵەمەند، ئاژەڵدار و خاوەنی شیر و ماستە
مێڵەک: ناوی شاخێکە لە نێوان ساوجی مەریوان و گۆخلانی پێنجوێندا
مزە: بەشی ئاشەوان لەو دەخڵەی کە لە ئاشدا دەیهاڕن لەبری کرێ، لە هەر تەنەکەیەکدا: یەک بلووچە (زەرفێکی تایبەت کە نزیکەو کیلۆ و نیوێک خەڵە دەگرێ)

مشتەی دۆم: کەرەستەیەکە وەک دەسەوانە کە لە دروستکردنی ژێرە کلاشدا بەکاردەهێنرێت

موتەکا: پشتی، سەرین

موغای نێزە: نووکی نێزە

موفلیس: بێدەسەلات، دۆڕاو

مووبەت: موحیببەت، خۆشەویستی

ناری سەقەر: ئاگری جەهەنەم

نەورەس: تازە پێگەیشتوو، لاو

نێرگسی بیمار: هێمایە بۆ چاوی جوان

هاربر: دێیەکی ناوچەی شلێرە، کانە بەردێکی لێیە

یایێ: خاتوون بە زاراوەی موکریانی

•••

دەستنووسەکان و وێنەکان

[illegible] حضرت الحسین

[illegible] وار بلا بہ حالم یا رسول اللہ

[illegible] فرشتے وادلی پرشیم بہ ناچارن

[illegible] شامل نہ وے [illegible] جیکم

[illegible] تم بہ باحرم [illegible] کہ پر زر بہ ۵ ۵

[illegible] بند بعضہ جیکم [illegible] دغشی [illegible]

[illegible]

[illegible] شفاعت با بہا لینم [illegible]

[illegible] بہ حینی [illegible] حضرت [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

چو یک جرعه شفاعت ... [illegible] ... جبرئیل ... [illegible]

... [illegible] ... خدا ... [illegible]

... [illegible] ... [illegible]

وله ایضاً حسب الحسینه

... [illegible] خواهم ... [illegible] ... رخ ... [illegible]

... [illegible] ... [illegible]

... [illegible] ... کنم ... [illegible]

... [illegible] ... جانم ... [illegible]

... [illegible] ... حفظ ... [illegible]

... [illegible] ... [illegible]

... [illegible] ... واصل ... [illegible]

... [illegible] جرم خطا ... [illegible]

وله ایضاً

... [illegible] ... [illegible]

... [illegible] ... [illegible]

اعمال بی دی درله پر دردم درواړی یی درد نهان رته سر زه

دوړینالیسی هره یابه هجرانه محرومیت باعث داغ یار له

بلکیا نه کم درو ریت ضرور ره دیدم بود یدست خیال به نور

نور نو ته بینان هزار دلته ره ره هر بو نود ینه شراره

مری سفرت گرت گونا سبب دشمنت د بای قدرت فنا

انت اله سبحان خدای لامکان بازن زره اوده د معدنا

رینده بود وطن ارشانه ضمیر زور بسلامت به صف ور به

یا رب له عذر سبب بر بینه به نه بیت بطور سفر قطع بیزار نه بیت

علونه برانا ریج نکیش قطع له نه نا به له کیفر و خوبلی

با طالت سبب زوری نماده بیدل خوا بینوه بیم لار

یا رب له کم نوسبب ضرر بلی له داد ور بلا هر سبب منظر

با

اتی ور السلام ندا شسبه حیرت

زور یزد بیسه

هزار سلام به له [illegible] اصحاب — له عقل و فهم و له ظرف و [illegible]

له رووی عزت و عقل و ناموس — [illegible] لطافت [illegible]

نامهکت [illegible] — له لطف [illegible] جدید [illegible]

خو [illegible] وفات [illegible] — اخلاقت له نوع بشر جیا بی

[illegible] خلقه [illegible] — اوصافت [illegible] وصف [illegible]

یارب [illegible] — طول [illegible] عزت [illegible]

به حب آل و اصحابه رسول — [illegible]

جیش [illegible] — جفا به [illegible]

[illegible] واسطه [illegible] — [illegible]

[illegible] — [illegible]

[illegible] — [illegible] حق [illegible]

[illegible]

[illegible]

سهم هشت

ملت وگوجا ... قربان — جانی فرصتی احسان

... غافل بنه تا ما دوه عمرم — فراموش مله احش

... گیره ر وله منه باری و فادار — جزای چاکت هر [illegible]

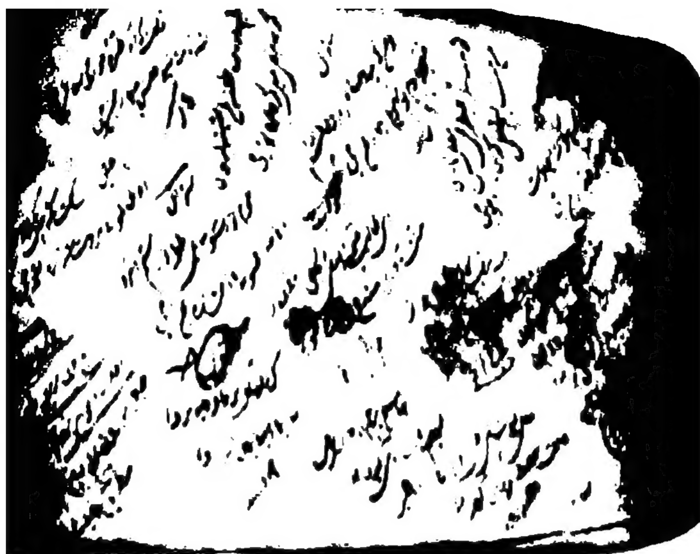
... سلاکه به چاکه بو نهانت — برده عجب سیره قربان

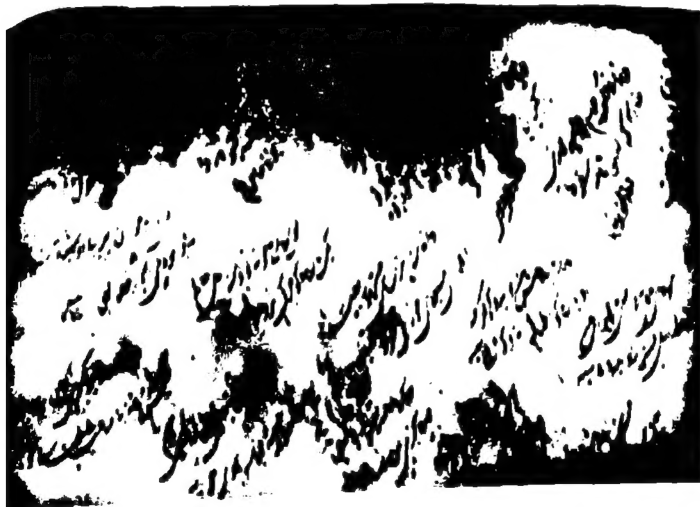
... شفای هر دردو نوگرو هیکه — دوای دردی گناه [illegible]

... قصه منزلره گوش ... به حق به — وفای دنیا کله و [illegible]

... کلت ... آل نبی — دعا گوترم هتا دوه [illegible]

به حق عمید و نیز عالی قسر — هلو هر هست و جوانی [illegible]

حاجی شێخ حەسەنی ڕاوگان

شێخ مەحموودی حافز

شێخ عەلی عەریزەنووس

شێخ مەحموودی میرگەدرێژ

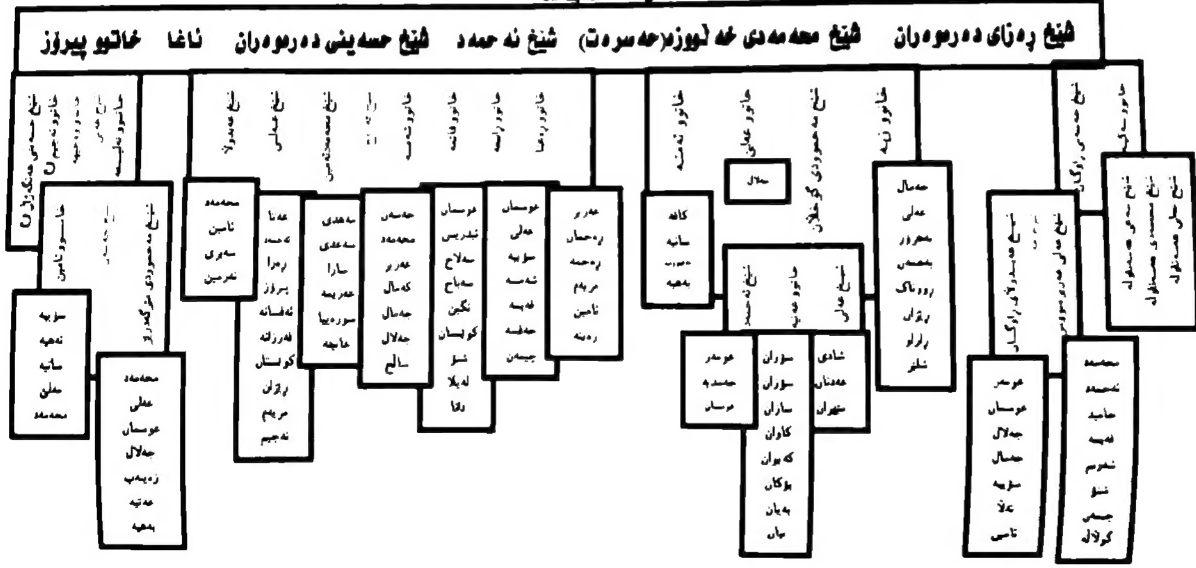
شێخ ئەحمەدی بیلوو

شێخ ڕەزای هەنگەژاڵ

شێخ محەمەد بیلوو

شێخ فەتاح بیلوو

شێخ عەلی بیلوو

978 600 92914 4 1

www.awinbook.com